

Russ.
132
pi

Blank yellow label on the left edge of the book cover.

Russ.

Ronimus

132 pi
—

C VOLTAIRE

SOM

PETER DEN STORES HISTORIESKRIFVARE.

AKADEMISK AFHANDLING

AF

J. W. RONIMUS.

Framställes med tillstånd af Filosofiska Fakulteten vid
Kejserliga Alexanders-Universitetet i Helsingfors till
offentlig granskning i hist. fil. lärosalen
den 10 Maj 1890, kl. 10 f. m.

WIBORG,

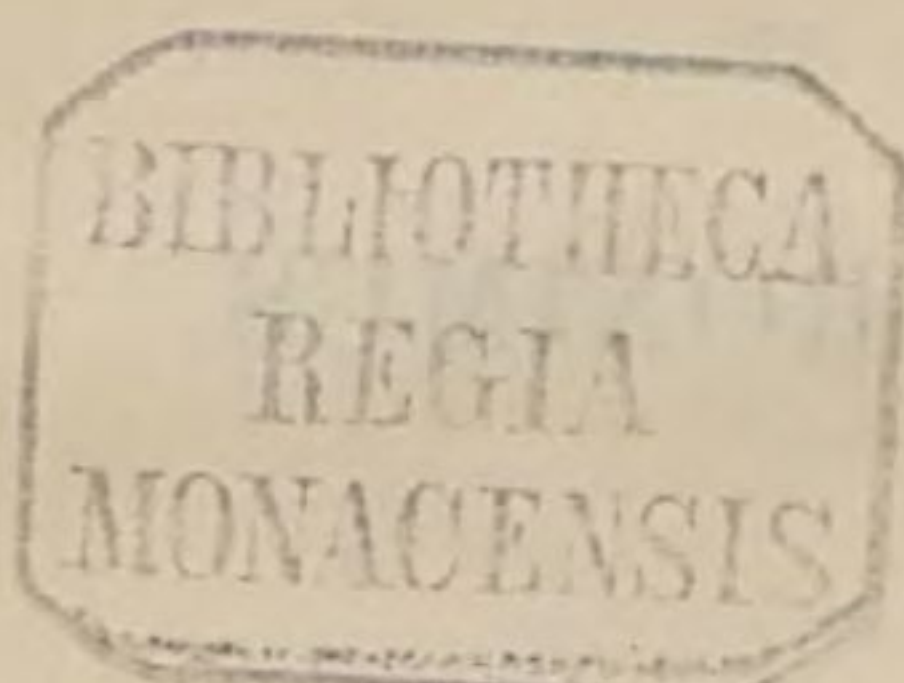
„WIIPURIN SANOMAT'S“ TRYCKERI,
1890.

Bayernische
Staatsbibliothek
München

Bayerische
Staatsbibliothek
München

VOLTAIRE

PETER DEN STORES HISTORISKEBIBLIOTHEK

Handwritten text, mostly illegible due to fading. Some words like "Bibliothek" and "Monach" are visible.

Handwritten text, mostly illegible.

Handwritten text, mostly illegible.

Af Peter den Stores utländske historieskrifvare från föregående sekel är utan tvifvel Voltaire den mest framstående. Hans stora rykte och anseende som författare, de säregna förhållanden, under hvilka „Histoire de l'Empire de Russie sous Pierre le Grand“ uppstått, alt detta bidrog att gifva hans arbete en mer än vanlig betydelse. Detta uppfattades äfven af samtid och närmaste eftervärld, ty nära på ett halft sekel förflöt, förrän någon vågade upptaga hans fallna mantel.

De uppgifter, hvilka i literaturen påträffas om Voltaires arbete, äro till större delen vanställda och delvis grundlösa. Föreliggande studie skall utgöra en undersökning öfver uppkomsten af Voltaires arbete, de af författaren använda källorna, hans sätt att gå till väga, äfvensom arbetets inflytande på literaturen. En sådan undersökning har blifvit möjlig därigenom, att undertecknad erhållit tillåtelse att fritt begagna Voltaires bibliotek med däri förefintliga manuskript, hvilket f. n. förvaras på kejsrerliga biblioteket i S:t Petersburg. För denna tillåtelse och äfven för det tillmötesgående, som för öfrigt kommit mig till del, är det min plikt att framföra min erkänsla åt direktorn för kejsrerliga biblioteket i S:t Petersburg, värdeliga geheimerådet A. F. Bytschkoff, äfvensom bibliotekarien därstädes E. L. Radloff.

Wiborg, Mars 1890.

Författaren.

I. Histoire de la Russie's uppkomst.

Redan år 1745 hade Voltaire uttryckt sin önskan att skrifva Peter den Stores historia. Nämda år skickade han ett exemplar af sin *Henriade* åt grefve d'Alion, Frankrikes sändebud i St. Petersburg, för att öfverlämnas åt kejsarinnan Elisabet, och skref tillika: «Om Peter den Stores värda dotter, som eger alla sin faders dygder och dessutom de, som tillkomma hennes kön, ville inträda i mina planer, och låta mig få del af några intressanta och ärofulla enskildheter ur den aflidne kejsarens lif, så skulle hon hjälpa mig att uppresa en minnestod åt hans ära på ett språk, hvilket man nu talar vid nästan alla Europas hof». Men Elisabets kansler, grefve Bestuscheff, åt hvilken Voltaires bref företeddes, ansåg det vara mera passande att öfverlämna författandet af Peter den Stores historia åt vetenskapsakademin i St. Petersburg, än «att göra denna ära» åt en utlänning¹⁾. Voltaires förslag lämnades tils vidare utan afseende.

Först år 1757 gick Voltaires önskan i fullbordan. På Elisabets befallning trädde hennes gunstling grefve Ivan Schuvaloff genom Mikael Bestuscheff, Rysslands sändebud i Paris, i förbindelse med Voltaire och lät anmoda honom

¹⁾ Lettre de Voltaire (1745) relative à son Histoire de Pierre 1-er adressée au comte d'Alion, ministre de France en Russie sous le règne de l'Impératrice Élisabeth 1-ère. Paris 1839. Detta bref saknas i alla Oeuvres complètes de Voltaire. Originallet förvaras i Moskvas arkiv; *Minzloff*, Pierre le Grand dans la littérature étrangère. St. Pétersburg 1872, s. 62.

att blifva Peters historieskrifvare. Voltaire samtyckte genast. «Ni föreslår mig det, som jag önskat sedan trettio år, jag skulle icke kunna bättre sluta min bana, än genom att hälga mina sista mödor och mina sista dagar åt ett sådant arbete», skref han till Bestuscheff. Han utvecklade i samma bref planen för arbetet, afslog inbjudningen att komma till Petersburg och anhöll, att Schuvaloff ville skicka åt honom autentiska memoirer öfver Peters regering¹⁾.

Grefve Schuvaloff skyndade sig att med tillhjälp af akademikerna Taubert, Stählin och Müller förskaffa Voltaire rikhaltigt material till Peters historia. Dessa dokument erhöll Voltaire småningom under loppet af åren 1758—61. Kejsarinnan sände honom skänker af stort värde, ett ansenligt förråd af dyrbara pälsvärk och en värdefull samling af ryska medaljer i guld²⁾.

Voltaire begynte oförtöfvadt arbetet. I juli 1759 hade han hunnit till bataljen vid Pultava³⁾ och i november 1759 skickade han till Schuvaloff första delen af «Histoire de la Russie sous Pierre le Grand»⁴⁾.

Men detta exemplar blef, om man får tro Voltaire, «uppsnappadt» i Tyskland, hvarför han den 1 april 1760 anförtrodde ett nytt exemplar⁵⁾ åt Soltikoff för att skickas till Petersburg. Afsikten var, att «Histoire de la Russie» skulle publiceras först sedan Schuvaloffs eller rättare ryska hofvets samtycke hunnit anlända. Så skedde likväl icke. Ty då ett rykte blifvit utspridt, att några boktryckare i Hamburg och Frankfurt i hemlighet ämnade låta trycka Voltaires arbete⁶⁾, och att en bokhandlare i Haag

¹⁾ *Voltaire*, Oeuvres complètes (Beuchot), LVII, 233: Voltaires bref till Bestusheff, febr. 1757.

²⁾ Ibid. LVII, 281: Voltaires bref till Schuvaloff den 24 juni 1757.

³⁾ Ibid. LVIII, 136: Voltaires bref till Schuvaloff den 10 juli 1759.

⁴⁾ Ibid. LVIII, 245: Voltaires bref till Schuvaloff den 22 nov. 1759.

⁵⁾ Ibid. LVIII, 347: Voltaires bref till Schuvaloff den 1 april 1760.

⁶⁾ Ibid. LVIII, 367: Voltaires bref till Schuvaloff den 22 april 1760.

var färdig att skicka detsamma ut handeln¹⁾, blefvo bröderna Cranmer i Genève, hvilka förlagt «Histoire de la Russie», oroliga och fruktade att förlora sin vinst. Voltaire lät då publicera arbetet. På några veckor distribuerades fem tusen exemplar, och inom två månader utgafvos tre editioner²⁾.

Minzloff³⁾ påstår, att upplagan af 1759 aldrig kom i handeln. Man hade i Ryssland väntat sig ett arbete af annan beskaffenhet och man ansåg, såsom akademikern Müller påstod, «Histoire de la Russie's» första upplaga, till följd af de fel dess författare begått, olämplig att lämnas åt allmänheten. Så är likväl icke fallet. Minzloff har för mycket litat på Müllers ord. Ty af det föregående ses att boktryckarena Cranmer värkligen utdelade upplagan af 1759, och dessutom äro de senare upplagorna i afseende å texten nästan öfverensstämmande med den af 1759 (jäm- för kap. III).

Den andra delen af Voltaires arbete utkom först 1763. Sålunda erbjöds nu för första gången åt det bildade Europa en historia öfver Peter den Store, som var baserad på autentiska källor. Utgången ur mästarehand, skrifven på ett elegant och flytande språk med inströdda filosofiska betraktelser och sentenser, emottogs «Histoire de la Russie sous Pierre le Grand» med nyfikenhet och den var egnad att i vida kretsar sprida kunskap om Ryssland och dess mäktige tsar.

Likväl skonade kritiken hvarken Voltaire ej håller hans arbete. Från Petersburg skickade man åt honom «Remarques pour l'histoire de Pierre le Grand par Vol-

¹⁾ *Voltaire*, Oeuvres complètes (Beuchot), LVIII, 524: Voltaires bref till Schuvaloff den 2 aug. 1760.

²⁾ Ibid. LVIX, 93: och LVIX, 123: Voltaires bref till Schuvaloff den 25 okt. och den 7 nov. 1760.

³⁾ *Minzloff*, Pierre le grand, s. 64.

taire», utarbetade af Müller, och däri underkastades Voltaires arbete en minutiös kritik. Likväl förändrade Voltaire ytterst föga. Redan 1761 hade utkommit en satir med titel «Lettre du czar Pierre à M-r de Voltaire sur son Histoire de Russie». Den anonyme författaren tror sig böra betvifla, huruvida de af Voltaire åberopade dokumenten alls existerade. Den berömde geografen Büsching känd som samlare af material för Rysslands historia, hörde äfven till Voltaires motståndare. Han försåg en tysk öfversättning ¹⁾ af Voltaires arbete med kritiska anmärkningar och ersatte de två första kapitlen med en af honom själf utarbetad afhandling öfver Rysslands geografi.

I företalet till upplagan af år 1759 hade Voltaire lofvat att i biblioteket i Genève deponera alla de dokument, hvilka han erhållit från Ryssland i och för «Histoire de la Russie». Detta gjorde han likväl icke. Efter hans död var det en allmänt utbredd tro, att alla dessa dokument gått förlorade. Så skrifver Ustrjaloff: ²⁾ «Det är icke stor skada på de gyllene medaljerna och de dyrbara pälsvärken, men dess större på manuskripten, hvilka till en del blifvit skickade i original och gått oåterkalleligen förlorade». Så är likväl icke förhållandet. Dessa dokument finnas kvar och förvaras ännu på kejsarl. biblioteket i Petersburg. Ty Voltaires bibliotek, inköpt af kejsarinnan Katarina II, blef från slottet Ferney transporteradt till Petersburg och förvarades där först på Eremitaget och öfverfördes sedermera till kejserliga biblioteket. Och en noggrann granskning

¹⁾ Frans Marie Arouet von Voltaire Geschichte dess Russischen Reichs unter Peter des grossen. Aus dem Französischen übersetzt von Johann Michael Hube und mit Zusätzen und Verbesserungen herausgegeben von D. Anton Friedrich Büsching. Frankfurt 1761—63. I—II Del. Anmärkningarna sträcka sig endast till 1:sta delen. Anmärkningarna öfver 2:dra delen finnas i Büschings «Nachrichten aus und von Russland».

²⁾ Устряловъ, Исторія царствованія Петра Великаго. Петербургъ 1858 I, sid. XXXIX.

af dessa dokument skall ådagalägga, att intet väsentligt fattas, utan att Voltaire tvärtom ökat samlingen med dokument, hvilka han på andra vägar lyckats erhålla.

Se här en fullständig förteckning på de dokument, hvilka Schuvaloff med tillhjälp af akademikerna Taubert, Stählin och Müller skickade åt Voltaire och hvilka nu under den gemensamma titeln «Mémoires pour l'histoire de Russie par Voltaire» bilda en kollektion, bestående af 5 volymer, däraf 2 in folio och 3 in kvarto.

I. *Bibliografiska upplysningar: Författare, hvilka behandlat Peter den stores historia* (I. 3), *och förteckning på några arbeten innehållande nordens historia* (II. 33) ¹⁾.

II. *Rysslands geografi och äldre historia:*

1). *Extrait de la description géographique de la Russie* (extrait du docteur Fletscher) (IV. 1) 169 ff. —

2). *Extrait de la description géographique de la Russie.* (IV. 2) 196 pp.

3). *Description abrégée de la Russie* (II. 39.) 6 ff.

4). *Description de St. Pétersbourg et ses environs* (II. 41) 4 ff.

5). *Description de la ville de Moscou* (II. 42) 2 ff.

6). *Description de Kamtchatka* (II. 24) 21 ff.

7). *Mémoire abrégé sur les Samojedes et les Lapons* (II. 40) 4 ff.

8). *En geografisk beskrifning öfver Ryssland utan titel på engelska.* (I. 2). 71 ff.

9). *Extrait de l'état de la Russie sous le règne d'Alexis Michaelovitz* par un anonyme Anglois, imprime a Londres en 1671. (V. 29) 39 pp.

10). *Généalogie des Grands Ducs* (utdrag ur Hackluit) (V. 27) 21 pp.

¹⁾ Siffrorna inom parentes beteckna hvilken plats dokumentet innehar i samlingen.

11). *Extrait de Strahlemberg* (elevation de Romanoff) (V. 30. 31).

12). *Révolutions arrivées en Russie après la mort d'Ivan Basilovitz ex collect. Purchasi* (V. 32) 41 pp.

13). *Utdrag ur historiska arbeten öfver Ryssland* (V. 33. 34. 35) alla tre ofullständiga innehållande resp. 26, 34 och 2 pp.

14). *Anecdotes sur la Russie* (III. 30) 10 ff. Dessa anekdoter behandla icke Peter den stores tidehvarf och utmärka sig genom ett synnerligt misstag i afseende å tiden («ce n'est que depuis le 4-ème siècle que l'on sait écrire en Russie, et leurs auteurs ne remontent pas plus haut que cette époque»)

15). *Note sur les mariages avec étrangers* 1 ff. (II. 38).

16). *La table généalogique de la Famille regnante* (II. 35).

17). *Extrait des annales russes* (V. 15) 16 ff. gjord af Voltaire själf enligt en från Petersburg skickad öfversättning.

Under denna rubrik kan äfven föras:

18). *Indications — — — Russie* (III. 32) 13 ff, korta fragmentariska utdrag ur Herberstein, de la Motraye, Hackluyt etc.; tyckas hafva blifvit gjorda under Voltaires speciella tillsyn.

19.) *Excerpta ex Guagnini* (III. 8) 2 ff.

III. *Dokument beträffande politiska händelser.*

1). *Extrait du journal de Pierre le Grand* (I. 1) 412 pp. Detta utdrag börjar efter slaget vid Narva och omfattad till och med freden i Nystad 1721.

2). *Trois mémoires sur la Régence de la Princesse Sophie et les révoltes des Strélits*, (II. 43. 44. 45). 17 ff.

3). *Kronologisk förteckning öfver händelserna under år 1697.* (V. 1). 4 ff.

4). *Kopior af bref och tidningar innehållande under-*

rättelser om Peters första utrikes resa och le Forts död 1697—99. (III. 3—6. 24—29.)

5). *Utdrag ur Le Forts memoirer (III. 20. 21) 3 ff.*

6). *Nio bref af Pierre Le Fort. 1709—1717. (III. 22).*

7). *Conseil de guerre et disposition de l'armée des Russes à la bataille de Pultava. (V. 19) 4 ff. 8:o.*

8). *Relation de la Campagne du Pruth tirée du journal de Pierre le Grand (I. 18). 6. ff.*

9). *Résolution donnée à la noblesse et province du duché de Liéflande sur les points qu'ils ont présentés. St. Pétersburg 1712. (V. 18).*

10). *Lettres de Pierre Premier au grand-amiral Apraxin et à Schafiroff concernant l'affaire du Pruth et la reddition d'Azoff. 12 juli 1711—9 febr. 1712 (II. 5. 13). 8 ff.*

8). *Ordonnance touchant l'établissement d'un Senat en 1711, avant la Campagne du Pruth. (II. 6). 1 ff.*

9). *Bref af Osterman 1715 och 1716. (III. 13, 14), autografer.*

10). *Bref af grefve Schoulenbourg 1715. 1717. (III. 15. 16. 17).*

11). *Bref af Knippenhausen, Preussens sändebud i Wien, till Wesselowski, Rysslands sändebud i London 1717 (III. 10. 11. 12).*

12) *Traité d'alliance entre Pierre I et Louis XV signé à Amsterdam le ⁴/₁₅ Août 1717 (II. 16) 2 ff.*

13). *Remarques de l'année 1717. (III. 33) 19 pp. beträffande Gyllenborg och Görtz.*

14). *Bref af Dalvig och Schleinitz (III. 18. 19.)*

15) *Anecdotes sur les négociations entre les Cours de Russie et d'Espagne 1718—1720. (I. 5). 8 pp.*

16). *Recueil de différentes Anecdotes et particularités pour servir à l'Histoire de l'Empire de Russie par Mr. de Voltaire (II. 7). 29 ff. Samlingen är af följande innehåll:*

f. 2. *Du Congrès d'Åland. 1718—1719.*

f. 8. *Lettres de Pierre I relatives aux négociations*

de la paix avec la Suède, adressées au général Yagouschinski 1719 - 1721.

f. 13. Au vice-chancelier Schafiroff. Strelna 1717.

Le roi Stanislas recherche la protection de Pierre 1.

f. 15. Le Roi d'Espagne demande la princesse Natalie en mariage pour le prince d'Asturie.

f. 16. Mariage du Tsarévitsch avec la princesse de Brunsvic, note présentée par le duc de Brunsvic et réponse de Pierre I.

f. 17. A Ismaïloff, commandant à Moscou, concernant l'emploi de quelques prisonniers suédois pour traduire des livres du Suédois en Russe. 18 Fevr. 1714.

f. 18. Au même, d'assembler une centaine de jeunes gens pour en faire des charpentiers de vaisseaux. 27 Nov. 1718.

Au général Yagouschinski à Copenhague pour faire un recueil de toutes les lois concernant la régie des finances en Danemark. 12 Avril et 18 Nov. 1715.

f. 19. Le Pape en faisant présent à Pierre I. d'une statue antique de Venus demande en retour les reliques de Sainte Brigitte.

f. 20. Pierre I. fait faire à Paris une tapisserie de haute lisse représentant ses principaux exploits militaires.

f. 21. L'ordre de la jarretière envoyé par le roi Charles II au comte Matweïeff du temps du Tsar Alexis Michailovitsh.

— Pierre I recherche la méditation du roi de Prusse.

f. 22. Envoi de Mr Narichkine à la Cour de Vienne pour rétablir la bonne entente entre les deux cours. (juin 1712).

f. 23. Lettre au Pr. Grégoire Dolgoroukoï, ambassadeur en Pologne. ¹⁴/₂₃ Nov. 1715.

f. 24. Instructions données au même en qualité de médiateur entre le Roi Auguste et les confédérés de Pologne, en 1716.

f. 26. Lettre au général Rönne. Dantzig. 29 Avril 1716.

— Au Pr. Dolgoroukoï à Varsovie sur la conclusion de la paix en Suède. 8 sept. 1721.

25. Sollicitations du prétendant, Jaques Stuart, auprès Pierre I. Rome 18 janv. 1723.

f. 26. Projet d'établir un commerce par mer aux Indes et d'attirer le fameux Angria, roi de Madagascar, dans les États de Russie avec tous ses vaisseaux et richesses. 1723—24.

17). *Anecdotes concernant le traître Mazeppa*, tirées du mémoire justificatif de son secrétaire Orlix adressé au métropolitain de Riasan, en 1721. 3 ff. (II. 8).

18). *Affaires de Perse*. 1722 (I. 4. 6). 19 ff och 24 ff.

19). *Journal d'un Lieutenant* du régiment d'Ingermanland qui a pris part à la guerre de Perse. (III. 23). pp.

20). *Peters ukas om Katarinas kröning*. (V. 25.)

21). *Élection du knés Pape* 2 ff. (II. 28).

22). *Récit de la maladie et de la mort de Pierre 1-er* 4 ff. (I. 9).

23). *Description de la salle funèbre*. 6 ff. (II. 27.)

24). *Dispositionsplan för Katarina I:s kröning* (V. 36).

25). *Projet de mariage entre Louis XV et la P-cesse Élisabeth Péetrovna* 1725 (II. 34) 7 ff.

26). *Relation de Derbent* 22 oct. 1726. 2 ff. (V. 16).

27). *Protestation du comte Maurice de Saxe avec la copie du diplôme de son election éventuelle* 5 juillet 1726 (III. 9) 2 ff.

28). *Du droit des Courlandais de choisir un duc* (II. 17). 8 ff.

29). *Lettre de Mitau* 1726 (V. 17).

30). *Mémoire sur l'impératrice Catherine I* fait à Pétersbourg en 1727 par M. 26 p. (III. 2).

31). *Notice sur Catherine* (V. 21) 2 ff.

32). *Extrait de Relation de St. Pétersbourg 20 Mai 1727.*
(V. 22). 2 ff. Berättelse om Katarina I:s död.

33) *Testament de Catherine I.* (V. 23. 24).

34). *Peters II:s kröning 1728:*

Entrée de S. M. à Moscou (II. 25. 30) 2 ff.

Description de la Ceremonie du Couronnement (V. 26).
7 ff.

35). *Lettres écrites à M*** ambassadeur à Copenhague*
*par M**** (Delisle) de S. Pétersbourg 1732—33. (III. 7) 14 pp.

36). *Minute à la lettre au Palatin de Masovie.* St.
Pétersbourg 30 Dec. 1741. (II. 31). 12 ff.

37). *Histoire de la Princesse femme du Tsarévitsch fils*
de Pierre le Grand. 4 ff. (II 32). På sista sidan har Vol-
taire skrifvit: «Fable sur l'épouse de csarovits qui fut
condamné par son père etc. och dessutom en förfrågan
till hertigen af Choiseul, huruvida denna märkvärdiga hi-
storia egde någon grund. Choiseuls egenhändiga svar är
af följande innehåll: «Cette histoire court Paris, il est
vray qu'il est venu de nos isles une femme il y a 3 mois
qui a été le prétexte de l'histoire, je ne la crois pas, je
n'ai pas vu la femme, mais j'ai vu un homme qui luy a
parlé est qui s'est échauffé la tête sur cette fable. La
femme est partie, l'on ignore où elle est allée. Le roy à
qui j'ai demandé hier ce qu'il sçavoit sur ce fait, m'a as-
suré qu'il ignorait parfaitement et que même il n'avoit ja-
mais rien lu ni entendu dire qui y eût rapport».

38). *Particularités concernant la vie et la mort du Tsa-
révits Alexei Pétrovitsch* (III. 31 7 ff. Voltaire har tecknat
i kanten: «envoyé par Mr Schouvaloff et reçu le 29 Oct.
1761»¹.)

39). *Éclaircissemens sur plusieurs faits arrivés sous le*
règne de Pierre le Grand, tirés des papiers du Comte Hen-

1) Trykt senare i *Büsching*, Magazin für die neue Historie und
Geographie III del. sid. 194 under titel: Mémoire abrégé sur la vie du
Tsarewitsch.

ningue Frédéric de Bassewitz, Chevalier de St André etc. (III. 1). 200 pp. Manuskriptet slutar med följande ord: «le ciel qui couronna sa vie (la vie de Pierre le Grand) de tant de succès glorieux, s'acquitte libéralement envers sa mémoire, en lui suscitant un historien tel que M. de Voltaire». Enligt Minzloff¹⁾ skulle detta vara en captatio benevolentiae af Schuvaloff. Häraf kunde man draga den slutsatcen att Voltaire skulle hafva erhållit Bassewitz' memoirer från Petersburg. Så är likväl icke fallet. Voltaire hade skrivit till madame de Bassewitz och hon lät för hans räkning göra en fransk öfversättning af dessa memoirer, hvilka ursprungligen äro skrifna på tyska. Det smickrande slutmålet är icke Schuvaloffs, utan madame de Bassewitz'²⁾. Grefve Bassewitz hade varit holsteinskt sändebud i Ryssland och spelat en viktig roll vid Katarina I:s tronbestigning. Han dog år 1749. Dessa memoirer hafva sedermera blifvit trykta i Büschings, *Magazin für die neue Historie und Geographie*. Vol IX p. 281—380. Büsching har gifvit slutmeningen följande lydelse: «en donnant la succession, en son empire, à la Catherine seconde».

40. 1). *Villebois. Anecdote de la Cour de Russie sous le Règne du Czar Pierre 1-er et sa seconde Femme Catherine.* (II. 1) 10 pp.

2). *Pierre I-er. Anecdotes touchant la véritable cause de la mort du Czar Pierre I et touchant la Célébration de la fête du Conclave établie par ce Prince à sa Cour*. (II. 2) 22 pp.

3). *Anecdotes ou Abrégé de la vie de Catherine Impératrice des Russiens et seconde Femme du Czar Pierre I surnommé le Grand.* (Elle était Mère de la Princesse Élisabeth aujourd'huy Impératrice des Russiens et Grand Mère du duc de Holstein-Gottorp connu sous le nom de Grand-Duc de Russie) (II. 3) 68 pp.

¹⁾ *Minzloff*, Pierre le Grand s. 155.

²⁾ *Voltaire*, *Oeuvres complètes* (Ed. Kehl), LVI, 378: Voltaires bref till Schuvaloff den 21 sept. 1760.

Ibid. LVII, 296. Voltaires bref till madame de Bassewitz den 25 dec. 1761.

4). *Strélitz révoltés et détruits. Révolte et destruction des Strélitz en Russie sous le Règne du Czar Pierre Premier depuis surnommé Pierre le Grand* (II. 4). 13 pp. — Denna anekdotsamling är känd under titeln Villebois' mémoires, emedan man länge trott, att de äro författade af en fransman de Villebois, hvilken under Peter I:s vistelse i Holland trädde i rysk tjänst och dog 1760 såsom kontreamiral. Numera vet man likväl, att Villebois icke är författare, utan att man bör tillskrifva uppkomsten af denna anekdotsamling de Campredon, fransk minister i Petersburg, hvilken möjligen hade till medarbetare öfverste Siquier, densamme, hvilken man beskylt för att hafva mördat Karl XII ¹⁾).

Voltaire har erhållit dessa manuskript icke från Petersburg, utan af Fredrik den store. Att döma af titeln till tredje anekdoten har den slutliga redaktionen af samlingen egt rum under kejsarinnan Elisabets regering. Utom detta exemplar eger kejsarl. biblioteket i Petersburg ännu ett annat, hvilket tillhört en notarie i Nancy och år 1858 genom kejsar Nikolais försorg förvärfvats åt biblioteket. Ett tredje exemplar finnes i biblioteket i Paris och har år 1853 blifvit utgifvet i tryck ²⁾. Det exemplar, hvilket tillhört Voltaire, är numera ofullständigt. Historierna om tsarinnan Eudoxia och Menschikoff fattas, men manuskriptet innehåller flere anmärkningar eller noter, hvilka saknas i den trykta versionen.

41. I volym V. (37) finnes bifogadt ett häfte af 171 pp. 4°, hvilket Voltaire likaledes erhållit icke från Petersburg, utan af Fredrik den store. Voltaire hade år 1737

1) *Minzloff*, Pierre le Grand s. 141 och o. s.

2) *Mémoires secrets pour servir à l'histoire de la Cour de Russie, sous les règnes de Pierre le Grand et de Catherine 1-re rédigés et publiés, pour la première fois, d'après les manuscrits originaux du sieur de Villebois, chef d'escadre et aide-de-camp de S. M. le Czar Pierre 1-er, par Theophile Hallez, Paris, 1853.*

anhållit att Fredrik den store ville genom någon upplyst tjänare förskaffa honom svar på tolf frågor beträffande Ryssland. Fredrik vände sig då till en hofsekreterare Vockerodt, som vistats i Ryssland aderton år. Denne skref vidlyftiga svar på Voltaires frågor. Fredrik lät öfversätta Vockerodts tyska berättelse till franska och skickade den åt Voltaire. Detta häfte är just denna öfversättning ¹⁾.

42). *Décret du 30 janvier 1722 concernant les titres de S. M. l'Empereur Pierre I.* (II. 29).

Compliment du Tsar à S. M. Britannique. Utrecht 1697 (V. 20).

44). *Abregé chronologique des evenements les plus remarquables du règne Pierre le Grand.* (1672—1725). (I. 7). 10 ff.

45). *Table chronologique des faits memorables, appartenants à l'histoire de l'Empereur Pierre le Grand.* (I. 8). 9 ff.

IV. *Dokument beträffande inre förhållanden och reformer:*

a). *om religionen:*

1). *Des religions qui sont établies en Russie. Ancienne et nouvelle église.* (IV. 3). 92 pp.

2). *Du gouvernement ecclésiastique en Russie.* (IV. 4.) 270 pp. «Du gouvernement ecclésiastique en Russie» är ett utdrag ur Strahlemberg, kap. IX «Von der geistlichen Regierung in Russland», s. 281.

3). *Abrégé historique touchant les réglemens de Pierre I pour la reformation de son clergé* (II. 15). 23 ff.

1) Vockerodt's berättelse har senare blifvit trykt under titel: «*Considérations sur l'état de la Russie sous Pierre le Grand envoyées en 1737 à Voltaire par le Prince royal de Prusse Berlin 1791*»; och på tyska utgifven af Herrmann «*Zeitgenössische Berichte zur Geschichte Russlands Leipzig 1872*».

Jmfr. *Minzloff*, Pierre le Grand sid. 76. och *Danielson*, Voltaire Kaarle XII:n historian kirjoittajana, sid. 13.

4). *Suite de l'Essay sur l'État de l'Eglise et du clergé en Russie* (II. 22). 35 ff.

5). *Religion de la Russie* (V. 28). 22 pp. Utdrag ur Strahlemberg, kap. VIII «Von denen Religionen in Russland».

6). *Manifeste de l'Archevêque de Nowgorod* concernant les revenus de l'église (V. 2). 14 pp.

7). *Dénombrement des diocèses selon leur rang* (V. 13).

8). *Dénombrement des mâles appartenant aux maisons du S. Synode, des Évêques etc.* (V. 14.)

b). *om lagar, kronans inkomster och offentliga byggnader.*

1). *Essai sur les Loix de Russie* (II. 23). 12 ff.

2). *Mémoire abrégé concernant l'établissement d'une chambre de Police en Russie* (II. 14. 18) 6 ff.

3). *Époques des principaux bâtiments publics de St. Pétersbourg* (II. 19). 2 ff.

4). *Édits de S. M. Ts. publiés à St. Pétersbourg 1714—1718.* 23 pp. (V. 26).

5). *État de tous les revenus de la Couronne et leur emploi de l'année 1725* (V. 6). 4 ff.

6) *État abrégé du nombre des mâles dans les différents gouvernements etc qui payent la capitation suivant le dénombrement de 1744—1747.* (V. 7). 8 ff.

7). *Villes, forteresses, ports de mer, canaux, grands chemins et autres ouvrages publics construits par Pierre I ou par ses ordres* (II. 20). 3 ff.

c). *om handeln och fabriker:*

1). *Mémoire sur le Commerce de la Russie pour servir à l'histoire de Pierre le Grand: Commerce de la Russie avec les Grecs et les Turques, Commerce de la Perse, Commerce de la Chine, Commerce de St. Pétersbourg, Communications des rivières.* (II. 9. 10). 23 ff.

2). *État des Fabriques et des Manufactures établies en Russie par des particuliers sous le règne de Pierre le Grand et après lui jusqu'à à présent (1759)* (II. 11.) 3 ff.

d). *om arméen och flottan:*

1). *Essai sur les droits militaires de la Russie*, (V. 3).
6 ff.

2). *Table des armées régulières* (V. 10).

3). *Table des généraux en 1720* (V. 8).

4). *État de l'armée en 1725* (II. 37).

5). *État de l'artillerie en 1725* (V. 11).

6). *État de la marine en 1725* (V. 12).

7). *Origine de la marine en Russie* (V. 4). 10 ff.

8). *Établissement d'une flotte sur la Mer Noire* (V. 5).
10 pp.

Établissement et accroissement de la flotte Russe sur la mer Baltique, jusqu'à la mort de Pierre le Grand. (II. 12). 22 ff.

10). *Table des vaisseaux* que Pierre I, voulant établir, après la prise d'Asow, une flotte sur la Mer Noire, avait ordonné construire à Woronesch. (V. 9).

V. *Manuskript hörande till själfva redaktionen af Voltaire's arbete:*

Voltaire's frågor under arbetets fortgång, de svar, hvilka han emottog från Petersburg, de kritiska anmärkningar, hvilka man tillställde honom, ingå alla i vol. I af samlingen och utgöras af följande manuskript:

1). *Demandes de Mr de Voltaire avec les réponses* (I. 10). 24 ff.

2). *Objections de Mr de Voltaire avec réponses* (I. 11). 8 ff.

3). *Particularités sur lesquelles Mr de Voltaire souhaite d'être instruit* (I. 12). 7 ff.

4). *Remarques sur le 1-er Tome de l'Histoire de Pierre le Grand*, dont on prie Mr de Voltaire de faire usage. (I. 13.) 6 ff.

5) *Remarques pour l'histoire de Pierre le Grand par Voltaire* (I. 15). 17 ff. Anmärkningar till första delen, tyckas hafva blifvit skickade senare än föregående nummer.

6.) *Remarques sur le second volume de l'Histoire de Pierre le Grand* par Mr de Voltaire (I. 17). 37 ff.

7.) *Remarques sur quelques endroits du Chapitre contenant la condamnation du Tsarévitch*, avec les réponses aux questions mises en margues. (I. 19). 10 ff.

8.) *Fautes typographiques*, et autres petites corrections, qu' on prend la liberté de proposer à Mr de Voltaire pour la seconde edition du premier Tome de l'histoire de l'Empire de Russie sous Pierre le Grand. (I. 14) 3 ff.

II. Källorna för Voltaires arbete.

Det har varit en allmänt hyllad mening, att Voltaire endast i ringa grad använt det historiska material, hvilket han erhållit från Petersburg, ja man har påstått till och med, att han icke alls rört vid det ¹⁾. I följande undersökning skall visas, att så icke är fallet, utan att Voltaire tvärtom i ganska stor grad begagnat dessa dokument i och för sitt arbete.

«Histoire de Russie sous Pierre le Grand» innehåller tvänne delar, af hvilka den första är delad i nitton, den andra i sjutton kapitel. Första delen börjar med en geografisk beskrifning öfver Ryssland, med underlydande länder och folk. För denna framställning har Voltaire begagnat flere olika källor. Själfva grundstoffet och den sammanbindande tråden för berättelsen utgöres likväl af «Description abrégée de la Russie» (II. 39). 6 ff.

Uppgifterna om Rysslands utsträckning, dess indelning i sexton guvernement samt beskrifningen öfver de flesta af dessa har Voltaire erhållit från nämnda dokument.

Se här några bevis.

«Il n'ya point d'etat dans l'univers, qui soit aussi e-

¹⁾ *Minzloff*, Pierre le grand, s. 64; Устряловъ, Исторія царствованія Петра Великаго I, sid. XXXIX.

etendu que l'Empire de Russie. — Sa longueur depuis l'isle de Dago sur les côtes de la Livonie, jusqu'à aux bornes les plus reculées vers l'Est, comprend 168. degrés 21 minutes de longitude lesquels réduits en espace de temps font 11 heures 13' 40'', de façon que quand il est précisément midi à Dago, il est 11 heures 13' 40'' après midi sur la frontière la plus orientale». *Description abrégée de la Russie.*

«L'Empire de Russie est le plus vaste de notre hémisphère; — — Sa longueur de l'île de Dago à l'occident de la Livonie, jusqu'à ses bornes les plus orientales, comprend près de cent soixante et dix degrés; de sorte que, quand on a midi à l'Occident, on a près de minuit à l'orient de l'empire». *Voltaire, Histoire de Russie* (Ed. Kehl), s. 28.

Om provinsen Bjelgorod heter det:

«Le gouvernement de Bielgorod et sans contredit le plus fertile de tout l'empire, il en sort toutes les années des milliers de bêtes à corne, qui se vendent en Pologne et Allemagne. Les boeufs ne sont connus dans les pays étrangers que sous le nom de boeufs de l'Ukraine, quoi que il en vienne très peu de la petite Russie. Les gouvernements de Kiov et de Bielgorod sont à l'abri des incursions des Tartares de Crimée par les lignes, que l'on a élevé dans l'Ukraine et par les forts, que l'on y a construit». *Description abrégée de la Russie.*

«C'est (Bielgorod) une des plus fertiles provinces de la Russie; c'est elle qui fournit à la Pologne une quantité prodigieuse de ce gros bétail qu'on connaît sous le nom de boeufs de l'Ukraine. Ces deux provinces sont à l'abri des incursions des petits Tartares, par des lignes qui s'étendent du Borysthène au Tanaïs, garnies de forts et de redoutes». *Voltaire, Histoire de Russie* (Ed. Kehl) s. 43.

Beskrifningarna af St. Petersburg ¹⁾ och Moskva ²⁾

1) *Voltaire*, (Ed. Kehl), s. 33 o. f.

2) *Voltaire*, (Ed. Kehl), s. 40.

har Voltaire lånat ur motsvarande «Description de St. Pétersbourg et ses environs» (II. 41) och «Description de ville de Moscou» (I. 42).

Intressantare än själfva geografin äro de etnografiska upplysningar, hvilka Voltaire meddelar om de i ryska riket boende vilda folken, lappar, samojeder o. s. v.

År 1678 hade i Paris utkommit:

«Histoire de la Laponie, sa description, l'origine etc. par Scheffer». Alt hvad Voltaire berättar om lapparna är taget ur detta arbete.

Lapparnas utseende och gestalt, reflexionerna öfver deras härkomst, jämförelsen mellan finska och lappska ord, lapparnas öfvergång till kristendomen, om deras lefnads-sätt, kvinnogemenskapen, alt detta återfinnes i Scheffers arbete ¹⁾

Däremot är Voltaires framställning om samojederna äfvensom beskrifningen af Kamschatka och dess invånare icke från trykta källor; den är uteslutande baserad på tvänne manuskript «Mémoire abrégé sur les Lapons et les Samojedes (II. 40) och Description de Kamschatka» (II. 24).

Följande utdrag må tjäna såsom stöd för detta påstående.

Om samojedernas utseende:

«Le nez écrasé de sorte que le haut de nez se trouve presque au niveau avec les os des mâchoires supérieures. Une particularité physique à l'égard des femmes, qui paroît très curieuse, c'est que les femmes samojedes ont toutes les mammelles plates et petites et toujours molles, lors même qu'elles sont encor pucelles et le bout de leurs mammelles est toujours noir comme du charbon. A l'égard de la barbe les hommes en ont fort peu, ou presque point du tout, et ils ont cela commun avec leurs femmes, qui n'ont

1) *Voltaire*, (Ed. Kehl), s. 36, 37; *Histoire de la Laponie* s. 15, 19, 154, 287, 289 och 275.

poil sur aucune partie de leurs corps, excepté à la tête».

Mémoire abrégé sur les Lapons et les Samojedes.

«On m'assure leur mâchoire supérieure plus avancée au niveau de leur nez; leurs oreilles sont plus rehaussées. Les hommes et les femmes n'ont poil que sur la tête; le mamelon est d'un noir d'ébène». *Voltaire*, (Ed. Kehl), s. 49.

Om Kamschatkas invånare:

«Ils croient que tout est permis lors qu'il s'agit de de satisfaire sa passion, mais que c'est un péché de sauver un homme, qui se noye. C'est pareillement un péché chez eux, d'aiguiser des couteaux ou des haches, lors qu'on est en chemin». *Description de Kamshatka.*

«On prétend que dans leurs absurdités ils distinguent des choses permises et des choses défendues: ce qui est permis, c'est de satisfaire toutes ses passions; ce qui est défendu, cest d'aiguiser un couteau ou une hache quand on est en voyage, et de sauver un homme qui se noye. *Voltaire*, (Ed. Kehl), s. 55.

År 1730 hade i Stockholm utkommit ett arbete öfver Ryssland med titel: «Das Nord- und ostliche Theil von Europa und Asia, in so weit solches das gantze Russische Reich mit Siberien und der grossen Tartarey in sich begreift, in einer Hist. Geogr. Beschreibung vorgestellt». Författaren var en svensk baron Strahlenberg, hvilken vid Pultava hade råkat i rysk fångenskap och därpå tillbragt tretton år i Sibirien. Hans arbete innehåller vid sidan af mycken onyttig lärdom många värdefulla historiska och geografiska upplysningar ¹⁾.

Uppgifterna om Permiens forna rikedom, dess handel och de där gjorda fynden, om indierna, kastade af stormen

¹⁾ År 1757 utkom en fransk öfversättning af Strahlenbergs värk med titel; *Description historique de l'Empire Russien; traduite de l'ouvrage Allemand de M. le baron Strahlenberg.* Amsterdam.

till Elbes stränder, samt om handelsvägarna har Voltaire lånat af Strahlenberg ¹⁾.

Däremot har Voltaire utom de redan nämnda manuskripten icke alls begagnat de många andra Rysslands geografi beträffande manuskript. (se förteckningen i kap. I).

Det andra kapitlet innehåller detaljerade uppgifter om Rysslands folkmängd år 1747, krigsmakt, antalet af munkar och nunnor äfvensom finanserna ställning år 1725. Dessa uppgifter har Voltaire erhållit ur följande manuskript: «État abrégé du nombre des mâles dans les differents gouvernements etc qui payent la capitation suivant le dénombrement de 1744—49» (V. 7); «État de l'armée (par terre et par mer) en 1725» (II. 37); «Dénombrement des diocèses selon leur rang» (V. 13); Etat des tous les Revenus de la couronne et de leur Emploi en 1725» (V. 6).

Likväl har Voltaire tillåtit sig vissa friheter i afseende å sifferuppgifterna. Han har förändrat ojämna tal till runda summor (t. ex. enl. «État abrégé du Nombre des mâles» var köpmännens antal 197,961, enligt Voltaire åter 198,000.) och tillochmed hela totalsumman har därigenom blifvit en annan (enligt manuskriptet 6, 614, 529 själar, enligt Voltaire 6, 646, 390 ²⁾).

Senare delen af kapitlet behandlar religionen. Voltaires berättelse om kristendomens införande i Ryssland, om Rysslands patriark, om Nikons kyrkoreform, om raskolnikerna o. s. v. (Ed. Kehl s. 68—73) är helt och hållet tagen ur Strahlenberg ³⁾.

Likaledes är det tredje kapitlet, hvilket behandlar Peter den stores förfäder, lånat ur Strahlenberg; endast Alexej Michailovits regering är skildrad enligt «Mémoires du regne de Pierre le Grand» af Nestesuranci (Rousset ⁴⁾).

¹⁾ Voltaire, (Ed. Kehl). s. 46, 47. Strahlenberg, s. 97 101, 103.

²⁾ Voltaire, (Ed. Kehl), s. 62.

³⁾ Strahlenberg, s. 270—273, 283—287, 287—289, 275—278, 270—78, 283—289.

⁴⁾ Amsterdam 1728, tom I. s. 438 o s.

Voltaire påstår¹⁾ att Feodor döende utnämde Peter till sin efterträdare. Så berättas saken i de manuskript, hvilka ingå i samlingen och behandla strelitsupproren och Sofias regering. De äro författade af sonen till den bojar Matvejeff, hvilken mördades under första strelitsupproret. Voltaires berättelse om dessa händelser (kap. IV och V. Ed. Kehl) är nästan uteslutande baserad på dessa dokument. («Trois mémoires sur les révoltes des strélits et la Régence de la Princesse Sophie»). (II. 43. 44. 45) 17 ff.

Se här några bevis:

«Elle convoqua pour cet effet chez elle les Princesses du Sang, le Patriarche, le Haut clergé, les Boyars, les Généraux, la Noblesse et les Marchands du premier ordre. Elle représenta à cette assemblée, que le Prince Jean par son droit d'aînesse, devoit necessairement monter sur le trône». *«Mémoire sur la première révolte des Strélitz»*.

«Tandis que les strelitz commençaient ainsi à se faire craindre, la Princesse Sophie — convoquait chez elle une assemblée des princesses du sang, des généraux d'armée, des boïards, du patriarche, des évêques et même des principaux marchands: elle leur représentait que le Prince Ivan par son droit d'aînesse et par son mérite devoit avoir l'empire dont elle espérait en secret tenir les rênes. *Voltaire*, (Ed. Kehl) s. 85.

«Trois mille sept cents hommes se separerent du reste des Strélitz, prirent congé de leurs familles, se mirent des cordes au col et porterent haches et des blocs». *Régence de la Princesse Sophie*.

«Trois mille sept cents de leurs, suivis de leurs femmes et de leurs enfans se mirent une corde au cou. — Ces malheureux se rendirent devant le monastère, portant deux à deux un billot et une hache». *Voltaire*, (Ed. Kehl) s. 92.

Om fjärde strelitzupproret, hvilket gjorde slut på Sofias välde och bragte Peter på tronen, berättar Voltaire:

¹⁾ *Voltaire*, (Ed. Kehl) s. 85.

«Les mémoires secrets que la Cour de Russie m'a confiés assurent que le parti était pris de tuer Perre 1-er» ¹⁾.

I manuskriptet lyder det ifrågavarande stället:

»Ce jour même (8/19 juillet 1689) Tscheglovitoy (Sophias gunstling) concerta avec les Colonels de Strélitz et d'autres mecontents des mesures necessaires pour massacrer Pierre premier, Tsarine sa mère, le Patriarche, après quoi la Princesse Sophie devoit être élevée sur le trône».

Däremot är Voltaires berättelse om Sofias och Galitzins regering, fredsslutet med Polen, fälltåget till Krim (Ed. Kehl, s. 93—94) *icke* enligt nämnda manuskript, utan återfinnas de af Voltaire tillagda uppgifterna i «Relation curieuse et nouvelle de Moscovie» ²⁾. Dess författare Neuville vistades som polskt sändebud i Moskva och var ögonvittne till det mesta han berättar.

I början af VI kapitlet meddelar Voltaire några uppgifter om Peters ungdom, hans försummade uppfostran, om hans afsky för vatten och huru den botades ³⁾. Alla dessa enskildheter återfinnas hos Strahlenberg ⁴⁾. Enligt den nyare forskningen är likväl denna berättelse om Peters fruktan för vatten, hvilken först påträffas just hos Strahlenberg, utan grund ⁵⁾.

Att redan tsar Alexis låtit bygga skepp, Peters första lärospån i segling, hans resa till Arkangel (Ed. Kehl 99—100), alla dessa uppgifter härstamma från ett manuskript med titel «Origine de la marine de Russie» (V. 4).

Under Peters första regeringsår var Le Fort hans förnämste gunstling. Voltaire hade af Le Forts familj i Genève erhållit till begagnande de memoirer, hvilka denne

¹⁾ *Voltaire*, Histoire de Russie (Ed. Kehl), s. 95.

²⁾ A la Haye 1699 s. 61 och f.

³⁾ *Voltaire*, (Ed. Kehl), s. 97, 98.

⁴⁾ *Strahlenberg*, s. 23—259, 264.

⁵⁾ *Brückner*, Peter der Grosse, s. 111.

under sin vistelse i Ryssland utarbetat ¹⁾. Dessa memoirer finnas icke i samlingen (i tom III finnes en kopia af 3 blad «tirés des mémoires manuscrits du général Le Fort pag. 60—61»), de hafva troligen af Voltaire blifvit återlämnade åt Le Forts familj.

Le Forts biografi, uppgifterna om Preobraschenska regementet, om lekstriderna, om fälttågen mot Azof, tsarens första utrikesresa (Ed. Kehl s. 100—104; kap VIII och IX), allt detta har Voltaire tagit ur Le Forts memoirer.

VII:de kapitlet innehåller en redogörelse om det fredsslut, som ryssarna år 1689 i Nertschinsk gjorde med Kina. Enligt Voltaires egen uppgift vore denna framställning baserad på följande källor: «mémoires envoyés de la Chine, ceux de Pétersbourg, et lettres rapportées dans l'histoire de la Chine compilée par du Halde». Om man likväl närmare granskar förhållandet, märker man snart, att den enda källa, som blifvit använd är «Histoire de la Chine, par du Halde» ²⁾

Samma meningar påträffas hos båda:

«C'est aussi au bord de la Mer, qui est entre ces deux montagnes, qu'ils pêchent ces grands poissons, dont les dents sont plus belles et plus dures que l'ivoire». *Du Halde*, IV. s. 198.

«On assure qu'à son embouchure dans cette mer on pêche quelquefois un poisson monstrueux, beaucoup plus gros que l'hippotame du Nil, et dont la mâchoire est d'un ivoire plus dur et plus parfait. *Voltaire*, (Ed. Kehl), s 105.

Peter hade på sin utrikesresa kommit till Wien och ämnade begifva sig till Venedig, då underrättelsen om strelitsernas uppror kallade honom hem. Det tionde kapitlet i Voltaires arbete innehåller en skildring af strelitsernas

¹⁾ *Voltaire*, Oeuvres complètes (Beuchot), LVII, 575: Voltaires bref till Schuvaloff den 17 juli 1758.

²⁾ *Du Halde*, Description Geographique etc de l'Empire de la Chine, Paris 1735. 4 del.

uppror och deras bestraffande äfvensom om de reformer, hvilka Peter företog efter sin hemkomst. Denna skildring är tagen ur Jean Perry's bok «État présent de la grande Russie¹⁾. Perry var en engelsk ingenjör, som under tsarens utrikesresa trädte i hans tjänst och länge vistats i Ryssland. Strelitsernas bestraffning, Peters reformer i afseende å arméen, flottan, finanserna, kyrkliga förhållanden, tideräkningen etc. berättas lika i hvartdera arbetet²⁾.

Det stora nordiska riket börjar. För framställningen af krigets skiften och de politiska händelserna under denna tid (1700—1721), begagnar Voltaire till största delen en enda källa, nämligen «Extrait du journal de Pierre le Grand» (I. 1)³⁾.

Hvilken källa Voltaire användt för sin berättelse om slaget vid Narva (kap. XI Ed. Kehl), kan jag ej med säkerhet uppgifva; «Extrait du journal de Pierre le Grand» börjar först efter slaget vid Narva.

Voltaires framställning af Peters åtgärder efter denna drabbning är redan enligt Peters dagbok.

«Des quil y fût arrivé, il ordonna qu'on ramassât une partie des cloches tant des Églises que des Monastères de toutes les Villes de l'Empire pour fondre des Canons et des Mortiers, au moyen quoi on fit pendant cet hyver cent pièces de gros canons, cent quarante trois pièces de campagne de 6 et de 3 livres bale. *Journal de Pierre le Grand*, s. 2.

«Il prend les cloches des églises et monastères. — On fabrique donc avec des cloches cent gros canons, cent quarante trois pièces de campagne, depuis trois jusqu'à six livres de balle». *Voltaire*, Histoire de Russie, (Ed. Kehl), s. 145.

¹⁾ Paris, 1728.

²⁾ *Perry*, s. 222—225, 230—235, 284—286, 237—239, 242, 339.

³⁾ Om uppkomsten af Peter den stores dagbok, när den blifvit första gången publicerad jmf. *Minzloff*, Pierre le Grand s. 204 o. s.

Om Mitaus eröfring:

«Lorsque le château fût rendu nos troupes entrèrent et descendirent aussi dans le Caveau de l'Église où était la Sepulture des anciens Ducs de Courlande. Ils s'aperçurent qu'on avoit tiré les Corps de leurs Cercueils et qu'on les avoit dépouillés de tous leurs ornement, les soldats refusèrent de prendre la garde de cet endroit, ils firent appeller le colonel Knorring, de qui ils exigèrent un certificat par lequel il reconnoissoit que ce desordre avoi été causé par les Suédois». *Journal de Pierre le grand*, s. 78.

«Pierre avait à la prise de Nerva tellement changé cet usage, que les soldats russes commandés pour garder dans le château de Mittau les caveaux où étoient inhumés les grands ducs de Courlande, voyant que les corps avoient été tirés de leurs tombeaux et dépouillés de leurs ornemens, refusèrent d'en prendre en possession, et exigèrent auparavant qu'on fît venir un colonel suédois reconnaître l'état des lieux; il en vint un en effet, qui leur délivra un certificat par lequel il avouait que les Suédois étaient les auteurs de ce désordre». *Voltaire*, Histoire de Russie, (Ed. Kehl), s. 164.

Om Mazeppa:

«La ville (Bathurin, Mazeppas residens) fut saccagée et réduite en cendres, après que l'on en eut tiré les richesses de Mazeppa, qui étoient fort considerables, et le grand magasin, qui ce traître avoit etabli pour la subsistance des troupes suédoises, fut brulé.

Le 7, les Cosaques élurent d'une commune voix pour leur Hetman le colonel de Starodub, Jean Skoropadsky.

Le 8, les Archévêques de Kiovie, de Tschernigov et de Perejaslav arrivèrent à Glouchov.

Le 9, les dits Archévêques prononcèrent en public l'Anatheme contre Mazeppa dont l'effigie fut portée le même

jour sur la place, où elle fut pendue». *Journal de Pierre le grand*, s. 114.

«On se présenta devant Bathurin, elle fut prise presque sans résistance, saccagée et réduite en cendres: un magasin destiné pour le Roi de Suède, et les trésors de Mazeppa furent enlevés; les Cosaques élurent un autre hetman, nommé Skoropasky, que le czar agréa —; l'archevêque de Kiovie et deux autres excommunièrent publiquement Mazeppa; il fut pendu en effigie». *Voltaire*, Histoire de Russie, s. 183.

Ännu ett exempel från krigets sista tider.

Om Apraxins landstigning i Sverige:

«Et que depuis nos galeres étaient entrées dans les Scheres de Suède, nos gens avoient brulé pres de 15000 maisons et ruinés les forges de cuivre, dont on a parlé ci devant». *Journal de Pierre grand*, s. 338.

«Les Russes firent quelques descentes en Suède dans le voisinage même de Stockholm; ils ruinèrent des forges de cuivre; ils brûlèrent près de quinze mille maisons». *Voltaire*, Histoire de Russie, s. 346.

Likväl har Voltaire äfven begagnat andra källor.

Nordberg, Karl XII:s biktfader, hade i sin historia öfver Karl XII strängt kritiserat Voltaires tidigare arbete «Histoire de Charles XII, Roi de Suède». Voltaire försöker på många ställen vederlägga Nordbergs påståenden och säger om honom: «Nordberg, aussi mal instruit des affaires de l' Europe que mauvais écrivain» ¹⁾. Man skulle sålunda kunna förmoda, att Voltaire helt och hållet föraktade Nordbergs arbete. Så förhåller det sig likväl icke.

Uppgifterna om svenska härens styrka vid dess uppbrott från Saxen, om svenskarnes grymheter i Polen, Karls hjältedåd vid Grodno, berättelsen om slaget vid Holofzin, om händelserna i Ukraine: Pipers råd, Mazeppas möte med

¹⁾ *Voltaire*, Histoire de Charles XII, (Ed. Kehl), s. 330.

zaporogernas hetman, alt detta har Voltaire erhållit från Nordbergs arbete ¹⁾.

Likaledes talar Voltaire föraktfullt om Nestesuranois arbete «Mémoires du règne de Pierre le Grand» och kallar det «tissu de faussetes et inepties pareilles».

Likväl använder han det någongång såsom källa.

Peters triumf i början af år 1710, den engelske ambassadören Whitworths ursäkter, Peters tal efter sjösegern vid Åland och Nöteborgs kapitulation, berättas lika i hvardera arbetet ²⁾.

Voltaires redogörelse om Görtz' åtgärder före Karl XII:s återkomst: huru Görtz förskaffade Stenbock inträde i Tönningen, och om hans underhandlingar för att etablera en neutralitet för de svenska besittningarna i Tyskland är enligt Bassewitz' memoirer. Denne hade äfven väl reda på dessa omständigheter, emedan han själf deltog i underhandlingarna ³⁾.

Görtz' senare planer och åtgärder (den Görtzka konspirationen) berättar Voltaire hufvudsakligen på samma sätt, som han framställt dem «Histoire de Charles XII ⁴⁾.

Det utan tvifvel intressantaste kapitlet i hela arbetet är «condamnation du prince Alexis Petrowitz». För detta viktiga kapitel har Voltaire erhållit ytterst ringa material från Petersburg, endast en kort redogörelse med titel «Particularités concernant la vie et la mort du Tsarevits Alexej» (III 3). Voltaires berättelse är delvis baserad på detta dokument.

1) *Voltaire*, (Ed. Kehl), s. 173, 176, 184—187; *Nordberg*, Konung Karl den XII:tes historia, Stockholm I—II, 1740. I del, s. 828, 829 (§ 5—6), 844 (§ 7), 855 o. f., 889—904.

2) *Voltaire*, (Ed. Kehl), s. 198—200, 260, 152; *Nestesuranoi*, III s. 245—253, 487; II, 413.

3) *Voltaire*, (Ed. Kehl), s. 250—256; *Büsching*, Magazin für die neu Historie und Geographie IX: Éclaircissemens sur plusieurs faits relatifs au règne de Pierre le grand, s. 283—287.

4) *Voltaire*, Histoire de Charles XII, (Ed. Kehl), s. 313 o. f.

«Ceuxci lui insinuèrent que la nation abhorrait les entreprises de son Père et les innovations quil faisait et que les frequentes maladies du Tsar ne lui promettant pas une longue vie, il ne pouvait se rendre agréable à ses futurs sujets et assurer la succession qu'en faisant sentir à toute la nation son aversion pour les affaires militaires». *Particularités concernant la vie et la mort.*

«Ils lui persuadaient que toute la nation avait les entreprises de Pierre en horreur; que les fréquentes maladies du Tsar ne lui promettaient pas une longue vie, que son fils ne pouvoit espérer de plaire à la nation, qu'en marquant son aversion pour les nouveautés». *Voltaire, Histoire de Russie, (Ed. Kehl) s. 288.*

Rikligare stoff för framställningen än detta dokument hafva inkvisitions- och processakterna, intagna hos Nestesuranoi (tom IV) lämnat. Den suzdalska konspirationen ¹⁾ är däremot enligt Bassewitz' memoirer ²⁾.

Omedelbart efter berättelsen om tsarevits tragiska öde framställer Voltaire Peter sysselsatt att civilisera sitt folk. De följande kapitlen behandla därför inre förhållanden.

Uppgifterna om inrättandet af en poliskammare, förbudandet af hasardspel och lyx, om åtgärder för Petersburgs förskönande etc. (sid. 321—322 Ed. Kehl) härstamma från tvänne manuskript: «Mémoire abrégé concernant l'établissement d'une chambre de Police en Russie. (II. 14. 18) och «Édits de S. M. Czarienne publiés à St. Pétersbourg» (V. 28).

Senare delen af kapitlet (s. 323—325) behandlar Peters åtgärder för fabrikerna och manufakturerna, samfärdsel o. s. v. Alla dessa uppgifter äro tagna från «Des fab-

¹⁾ *Voltaire, (Ed. Kehl). s. 318—319.*

²⁾ *Büsching, Magazin für die neue Historie und Geographie IX; Éclaircissement etc, s. 317.*

riques et manufactures etablies en Russie» (II. 21) och «Villes, forteresses, Ports de mer, Canaux, grands chemins et autres ouvrages publics construits par Pierre 1-er ou par ses ordres» (II. 20).

«En 1720 il se forma une société des négociants, qui etablirent à leurs depens une manufacture de draperie et autres étoffes de laine. On leur avança pour trois ans et sans intérêt une somme de 30,000 roubles et on leur abandonna à un prix fort modique tous les matériaux et les outils». *Des fabriques et manufactures en Russie.*

«Il donna trente mille roubles, c'est à dire cent cinquante mille livres de France, avec tous les matériaux et tous les instrumens nécessaires à ceux qui entreprirent les manufactures de draperies et des autres étoffes de laine». *Voltaire, Histoire de la Russie, (Ed. Kehl), s. 323.*

De tre följande kapitlen (XII, XIII, XIV), hvilka behandla handel, lagar och religion, äro äfven från otrykta källor. Kap. XII är helt och hållet taget från »Mémoire sur le commerce de la Russie pour servir a l'histoire de Pierre le Grand» (II. 10).

Se här några bevis.

«Les marchandises qu'on raportoit de la Chine consistoient entre autres en or, argent et pierres precieuses, qui étaient d'un plus grand prix en Russie qu'a la Chine. Tout le monde connoit le grand rubis aporté de la Chine en 1706. Cette pierre inestimable etant premièrement tombé entre les mains du Prince Gagarin et après dans celles du Prince Menschikoff a été à la fin employée dans la Couronne Impériale. *«Mémoire sur le commerce de la Russie.*

«Le commerce avec la Chiné était alors très-avantageux aux Russes: ils rapportaient d l'or, de l'argent et des pierreries. Le plus grand rubis qu'on connaisse dans le monde, fut apporté de la Chine au prince *Gagarin*, passa depuis dans les mains de *Menzikoff*, et est actuellement un

des ornemens de la Couronne impériale». *Voltaire*, Histoire de Russie, (Ed. Kehl) s. 329.

Voltaires framställning af de ryska lagarna är enligt «Essay sur les loix de Russie» (II. 23).

Peter tog svenska fångar i statens tjänst:

«Et il donna même aux prisonniers suédois la permission d'y entrer en cas qu'on en trouveroit qui eussent quelque lumière dans les affaires et qui possédassent la langue russe. *Essay sur les loix de Russie*.

«Il ne fit point de difficulté d'admettre dans les tribunaux les prisonniers suédois instruits de la jurisprudence de leur pays et qui ayant appris la langue de l'empire voulurent rester en Russie». *Voltaire*, Histoire de Russie, (Ed. Kehl), s. 333.

Voltaire påstår, att Peter 1722 fullbordade sin nya lagcodex. Detta mistag påträffas icke i den af Voltaire använda källan, tvärtom säges däri uttryckligen, att Peter icke han fullborda sin lagsamling.

Tvänne äro källorna för kap. XIV, hvilket handlar om religionen, nämligen: «Abrégé historique touchant les réglemens de Pierre premier pour la reformation de son clergé» (II. 15), och «Suite de l'Essay sur l'État de l'Eglise et du clergé en Russie». (II. 22).

Om synodens inrättande:

«Sa Majesté s'expliqua encor plus clairement sur son pouvoir, en declarant, que elle lui accorderoit le titre de Très-Saint-Synode, titre accordé aux seuls patriarches; elle declaroit que le rang entre lui et le senat serait egal». *Abrégé historique touchant les reglemens etc.*

«Cette assemblée eut le titre de *très-saint synode*, titre qu'avaient pris les patriarches. — Les membres de ce sacré synode assemblés avaient le même rang que les sénateurs. *Voltaire*, Histoire de Russie, (Ed. Kehl), s. 336.

Om klosterväsendet:

«Dans la même ordonnance on défend aussi aux moi-

res d'avoir dans leurs cellules de l'encre et du papier et rien écrire hors du refectoire sans la permission de leurs supérieurs. *Essay sur l'Etat de Eglise.*

«Il avait été obligé en 1703 de défendre l'encre et les plumes aux moines: il fallait une permission de archimandrite». *Voltaire, Histoire de Russie, (Ed. Kehl), s. 337.*

Skildringen af Peters fälttåg till Persien är ganska vidlyftig i *Histoire de Russie*. (kap. XVI). Berättelsen om Persiens inre tillstånd, upprorets början etc. (Ed. Kehl s. 351—353), har Voltaire lånat från ett arbete med titel «*Histoire moderne des Chinois, Japonnois, des Indiens, des Persans et des Russiennes*»¹⁾.

I nämnda arbete återfinnas nästan samma meningar som hos Voltaire.

«Les Aghuans sont un peuple originaire du Schirvain, ou de la grande Albanie, province située entre la Mer caspienne, et le mont Caucasus. Ils soutinrent autrefois de longues guerres contre Tamerlan, qui ayant beaucoup de peine a les subjuger, les transféra dans le Kandahar, sur les confins de l'Inde et de la Perse». *Histoire Moderne* etc. tom VI, s. 295.

«La milice des Aguans, gouvernée par le prince de Candahar, était celle de ces mêmes Albanois des côtes de la mer Caspienne. — Timur, que nous nommons Tamerlan, avoit mené cette milice dans l'Inde, elle resta établie dans cette province de Kandahar»; *Voltaire, Histoire de Russie, (Ed. Kehl), s. 352.*

Senare delen af kapitlet, skildringen af Peters fälttåg och eröfringar, fredsluten, regentombytena i Persien, är däremot tagen från ett manuskript med titel: «*Affaire de Perse*» (I. 6, 4).

«Dans cette occasion l'Empereur Charles VI rendit un veritable secours à Pierre le grand donnant à connaitre,

¹⁾ Paris, 1754—58; VIII del.

s'il (Pierre) etait attaqué, lui Emperenr d'occident seroit obliger de marcher à son secours». *Affaire de Perse*.

«L'Empereur d'Allemagne notifia, que si les Turcs attaquaient la Russie, il seroit obligé de la defendre». *Voltaire*, Histoire de Russie, (Ed. Kehl), s. 358.

Det sista kapitlet (XVIII) i Voltaires arbete behandlar Katarinas kröning, Mons de la Croix affären, Peters död och Katarinas tronbestigning. Hela framställningen är baserad på Bassewitz' memoirer ¹⁾.

Voltaire har gjort ett ytterst ringa bruk af Villebois' anekdoter. Endast berättelsen om Skawronskij, Katarinas bror ²⁾, om narrpåfven Sotoff ³⁾ och anekdoten, innehållande en jämförelse mellan Peter och Ludvig XIV ⁴⁾, härstamma från ofvannämnda samling.

Ännu några ord om halten af de källor, hvilka Voltaire begagnat.

Af manuskripten, hvilka behandla det ryska rikets geografi och etnografi, äro »Mémoire abrégé sur les Samojèdes et les Lapons», äfvensom «Description de Kamschatka» författade af personer, hvilka själfva besökt dessa folk ⁵⁾. De statistiska uppgifterna, meddelade af Voltaire, är naturligtvis de tillförlitligaste, som någon författare på denna tid kunde erhålla. Le Forts och Bassewitz' memoirer hafva

¹⁾ *Büsching*, Magazin etc. IX, Eclaircissemens sur plusieurs etc, s. 366, 376.

²⁾ *Voltaire*, (Ed. Kehl), s. 237.

³⁾ *Ibid*, s. 284.

⁴⁾ *Ibid*, s. 340.

⁵⁾ «Extrait des mémoires sur les lapons et samojedes envoyé à Mr de Voltaire, renferme tout ce qu'il y a de plus constaté. L'auteur qui la composé, a passé plusieurs années parmi ces peuples et s'est donné beaucoup de peine examiner tout ce qui regarde leur origine, leur langue et leurs mœurs», (I. 1.); och i Description de Kamschatka heter det: «Les Kamschadales assurent qu'ils n'ont jamais essuyé un hyver aussi rude que du tems, que l'auteur de la description presente y a séjourné». (II 24).

af ingen före Voltaire blifvit begagnade, och innehålla många värdefulla upplysningar. Perry och Strahlenberg äro allmänt räknade bland de författare, hvilkas utsagor man kan skänka förtroende.

Peter den stores dagbok, hvilken lämnat stoff till större delen af Voltaires arbete, kan man icke förvägra värdet af en källskrift, om man ock måste medgifva, att den på sina ställen framställer händelserna skeft och partiskt, men ofta använder Voltaire i sådana fall andra källor¹⁾. De öfriga från Petersburg skickade manuskripten om handel, religion o. s. v., äro med omsorg och sakkänedom utarbetade, och bland de bästa man på denna tid kunde erhålla. Däremot visar författaren till «Trois mémoires sur les révoltes des Strélitz et la régence de la princesse Sophie», en afgjord partiskhet för Peter, och «Particularités sur la vie et mort du tsarévits Alexej», lämna i afseende å sanningen mycket öfrigt att önska.

III. Om Voltaires sätt att gå till väga och om enskilda ställen i hans arbete.

I föregående kapitel hafva «Histoire de Russie's» källor blifvit uppvisade. Om vi nu åter med dem jämföra Voltaires arbete, kunna vi, oafsedt den likhet och öfverensstämmelse, som blifvit konstaterad, varseblifva flere olikheter äfvensom förändringar och tillägg, hvilka författaren funnit för godt att göra. Hans ställning till ryska hofvet och Schuvaloff har i detta afseende varit icke utan inflytande. Ofta är dessutom hans framställning af händelserna, fastän den öfverensstämmer med källorna, sådan, att sanningen icke framlyser i all sin klarhet eller är den i strid med det, hvad den nyare forskningen lagt i dagen. En granskning af sådana ställen i Voltaires ar-

¹⁾ T. ex. Nordberg.

bete, isynnerhet om de ännu därtill invärkat på eftervärldens uppfattning af händelserna, saknar icke sitt intresse.

[Den geografiska öfversikten och Rysslands äldre historia]. Beträffande lapparna gör Voltaire flere misstag ¹⁾, hvilka icke påträffas i hans källor. Enligt «Mémoire abrégé sur Lapons et Samojedes» härstamma lapparna från Finland, deras språk liknar finnarnes, och för öfrigt är hela framställningen öfverensstämmande med rätta förhållandet. Voltaire påstår alldeles motsatsen. Lapparna äro urinvånare i sitt land, deras och finnarnes språk har ingen likhet o. s. v. Anledning till sådana påståenden har Voltaire erhållit från Scheffers Laponia ²⁾. hvarest anföras flere hypoteser om lapparnas härkomst och språk, ehuru Scheffer hyllar samma åsikt, som uttalas i ofvannämnda manuskript. Levesque i sin «Histoire de Russie» anklagar för dessa oriktigheter, hvilka påträffas hos Voltaire, akademikerna i S:t Petersburg, och påstår, att desse med afsikt skickat Voltaire förfalskade aktstycken ³⁾. Denna beskyllning är, såsom ses, fullkomligt grundlös.

Om zaporogerna vet Voltaire mer än hans källor: «souvent le frère eut des enfans de sa soeur, et le père de sa fille» ⁴⁾. Från Petersburg protesterade man häremot ⁵⁾, men Voltaire förändrade icke.

Vi veta, att patriarken Nikons kyrkoreform gaf anledning till uppkomsten af raskolnikernas sekt. Enligt Voltaire hade den uppkommit redan i 12:te århundradet

¹⁾ *Voltaire*, Histoire de Russie, (Ed. Kehl), s. 35 o. f.

²⁾ Se kap. II.

³⁾ *Levesque*, Histoire de Russie, VII, s. 396; om lapparna: «Quoique Voltaire, séduit par un système trompeur, les regarde comme une espèce d'hommes particulière, il est certain, qu'il's sont de race fennique».

⁴⁾ *Voltaire*, (Ed. Kehl), s. 43.

⁵⁾ «Ils observent aussi scrupuleusement les lois de l'Eglise, que les autres nations chretiennes». *Remarques* (I. 11).

genom några fanatiker, hvilka hade kännedom af Nya testamentet ¹⁾.

[Strelitserupproret 1698]. Voltaires framställning af strelitzernas uppror och deras bestraffning är, såsom redan blifvit sagdt, enligt Perry ²⁾. Det är likväl att förmoda, att just detta ställe i Voltaires ursprungliga manuskript haft en annan lydelse. Ty redan förrän Voltaire från Petersburg erhållit några memoirer, utarbetade han (i aug. 1757) åtta kapitel af Peters historia (från Mikael Romanoff till slaget vid Narva) och skickade detta utkast till Schuvaloff och erhöll det tillbaka försedt med dennes anmärkningar ³⁾. I anledning häraf skref han till Schuvaloff: «Ni motsäger isynnerhet ett mycket värdefullt manuskript af en minister, hvilken vistades länge vid Peter den stores hof. Han säger väl saker, *hvilka jag bör bortlämna, emedan de icke äro denne furste till ära* ⁴⁾. Hvilken minister härmed menas är icke så lätt att afgöra. Man kan gissa på Printz, preussisk marskalk, hvilken länge vistades såsom sändebud i Ryssland. Han berättar, att tsaren vid ett gästabud lät framföra tjugo fångne strelitser, och vid hvarje glas han tömde, afhögg ett hufvud. Denna episod hade af Fredrik II blifvit meddelad Voltaire ⁵⁾. — Johann Georg Korb, sekreterare vid en österrikisk beskickning, vistades i Moskva från april 1698 till juli 1699. Återkommen till Wien publicerade han sina intryck, hvilka han i Moskva dagligen upptecknat, under titel «*Diarium itineris in Moscoviam*» ⁶⁾ med kejsar Leopold I:s tillåtelse.

¹⁾ *Voltaire*, (Ed. Kehl), s. 71.

²⁾ *Voltaire*, (Ed. Kehl), s. 128.

³⁾ *Voltaire*, *Oeuvres complètes* (Beuchot), LVII, 303: Voltaires bref till Schuvaloff den 7 och 11 aug. 1757.

⁴⁾ *Ibid* LVII, 575: Voltaires bref till Schuvaloff den 17 juli 1758.

⁵⁾ *Voltaire*, *Oeuvres complètes* (Ed. Kehl), LXIV, 247: Fredrik II:s bref till Voltaire den 28 Mars 1738.

⁶⁾ *Viennae Austriae* 1700.

Detta mycket sällsynta arbete innehåller en noggrann och trovärdig berättelse om strelitzernas bestraffande och lämnar bidrag till Peters karaktäristik. Efter tsarens återkomst (den 4 sept.) underkastades de fångne strelitzerna äfvensom Sofias kvinliga anhängare en grym tortyr¹⁾, hvilken Peter personligen ledde; han deltog själf i den första afrättningen²⁾, dryckesslag³⁾ aflöste exekutionerna, vid hvilka de förnämste af bojarerna tvungos att deltaga⁴⁾.

[Menschikoff.] Voltaires epitet för Menschikoff är

1) «Rebelles ob silentii pertinaciam trahuntur ad torturam, quae inauditae inmanitatis fuit. Knuttis atrocissime caesos igni admovent assandos; assatos rursus caedunt, et post repetita flagra denuo ignis approximatur. His vicibus alternat Moscicus equuleus. Tantam Tsarus in Bojarinos suos concepit animo diffidentiam, ut ab illis nihil recte agi persuasus, vel minimam quaestionis hujus partem iisdem concedere vereatur: Quin potius interrogatoria ipsemet concipit, reos examinat, non confitentes urguet, silentii autem pertinacioris repertos crudeli jubet subijci equuleo; in quem finem in Bebraschentsko (acerrimae hujus inquisitionis loco) triginta et aliquot in dies ignes collucere videntur». *Korb*, Diarium s. 82.

2) «Quidam Germanus supremus Vigiliarum praefectus mihi tunc comes erat: Is conglomeratis Moscorum agminibus se inmiscuit, indeque redux nuntiavit: quinque ibidem rebellium capita a nobilissima Moscoviae dextera securi esse amputata». *Korb*, Diarium, s. 170, (den 10 okt.).

3) Bojarinus Golovin congenita nausea a lactuca et aceti usu abhorret; huic Tsarus suo mandato per colonellum Chambers arctissime detento lactucam et acetum per os et nares vi inmisit; donec violentam tussim promanans ex naribus sanguis sequeretur». *Korb*, Diarium, s. 88 (den 26 okt.).

4) «Princeps Romadonowski antequam tumultuarentur, quattuor regiminum dux quattuor Strelizios urgente Majestate eodem ferro ad terram prostravit; crudelior Alexaska de viginti decussis capitibus gloriabatur; infelix Galizin, quod male feriendo dolores damnati multum adauxerit. Ad idem lictoris officium cum Barone de Blumberg Generalis Lefort invitabatur; sed excusantes, id domi suae moris non esse, auditi sunt. Ipsemet Tsarus in sella sedens totam tragoediam, tamque horrendam tot hominum lanienam siccis oculis inspectabat». *Korb*, Diarium, s. 88, 89 (den stora afrättningen den 27 okt.).

«garçon patissier»¹⁾. Från Petersburg skref man visserligen: «Menschikoff a jamais été patissier», men Voltaire vidhöll sin mening. — Menschikoffs härkomst är höljd i dunkel. Tvänne traditioner, till skenet motsatta, te sig genast: en officiell och en populär. Enligt den officiella härstammade Menschikoff från gammal litauisk adel. Denna åsikt finnes uttalad i hans furstediplom. Det latinska diplommet säger, att hans fader kommenderade ett regemente, det ryska, att han tjänade i tsarens garde²⁾.

Den populära traditionen åter, hvilken för första gången möter oss i literaturen i en anonym flygskrift af år 1704³⁾, finner stöd af Villebois anekdoter och ett uttalande af tsarens svarfvare Nartoff, hvilken vistades tolf år i tsarens närhet. Enligt Villebois var Menschikoff's fader en fattig bonde, hvilken lifnärde sin familj genom att sälja färskt hvetebröd, hvilket hans hustru och son utbjödo till salu på torget framför Kreml⁴⁾. Nartoff åter berättar, att tsaren engång blef förargad på Menschikoff, förebrädde honom hans förra handtvärk och befalde honom att gå ur sin åsyn. Gunstlingen lydde, men återkom snart bärande en korg, full med pastejer och åtföljd af kejsarinnan⁵⁾.

Skenbart stridande häremot är ett vittnesbörd af Alexander Gordon, hvilken trädde i rysk tjänst 1694. Han

¹⁾ *Voltaire*, (Ed. Kehl), s. 161, 226.

²⁾ *Minzloff*, Pierre le grand, s. 528.

³⁾ Dess fullständiga titel: Schreiben eines vornehmen Deutschen Officires an einen geheimen Rath eines hohen Potentaten wegen der übeln Handthierung der frembden Officirer, so die Moscowitter in ihre Dienste locken. Menschikoff kallas där «Bäckerjunge, Piroggenbube». Författaren var en Martin Neugebauer, hvilken en tid varit Alexejs lärare, men sedan råkade i oenighet med Menschikoff.

⁴⁾ *Villebois*, Hemliga anteckningar o. s. v. Stockholm 1854 s. 99.

⁵⁾ Устряловъ, Исторія царствованія Петра Великаго, IV 1. s. 207.

säger att Menschikoffs fader var korporal i det preobraschenska gardet¹).

Enligt Solovjeff's åsikt kunna dessa sinsemellan stridiga meningar bringas i samklang²). Menschikoff föddes nära Wladimir och hade till fader en stalldräng vid hofvet. Af stallbetjänter bildade Peter sina första regementen, det preobraschenska och semenovska; sålunda kom Menschikoffs fader i gardet och blef korporal, såsom Gordon berättar. Hela den lägre hofbetjäningen med sina familjer idkade vissa binäringar, hvarför det är sannolikt, att Menschikoff bjöd pastejer till salu, hvadan äfven Nartoffs berättelse eger sin riktighet.

Hvad åter Menschikoffs litauiska ursprung beträffar, är det bekant, att under Alexej Michailovitsh regering flere ryske trosförvandter utvandrade från Litauen för religionens skull och trädde i den ryska regeringens tjänst³). Bland dem var äfven Menschikoffs fader och möjligt är, att han tillhörde den lägre adeln (schliachta)⁴).

Enligt Alexander Gordon⁵) kunde Menschikoff endast med svårighet skrifva sitt namn, och enligt Villebois kunde han hvarken läsa eller skrifva, men hade dock lärt sig att skrifva sitt namn. Han försökte dock så mycket som möjligt dölja denna sin okunnighet och låtsade ofta hålla uti och läsa ett papper. Anklagad för försnillning af ofantliga summor, fann undflykt i denna sin okunnighet, i det han anförde till sitt försvar, att som han kunde hvarken läsa

¹) *Gordon* Geschichte Peters des grossen, II theil, s. 286: «Der Fürst Menschikoff war eines Corporals Sohn von dem Regimente der preobraschenskoischen Leibvacht; ein listiger, muthwilliger Bube, namens Alexaska, oder der kleine Alexander».

²) *Исторія Россіи*, XIV. s. 287.

³) *Ibidem*: примѣчанія 231.

⁴) *Baltische Monatschrift*, 1866, juni: *Minzloff*, Menschikoffs Herkunft, sid. 474.

⁵) Устряловъ, *Исторія Царствованія Петра Великаго* IV, 1, s. 209.

eller skrifva, vore han okunnig om dessa ordres ¹⁾. Levesque i sin «Histoire de Russie», bestrider detta och säger, att det är omöjligt, att tsaren reformatorn skulle till närmaste man haft en så okunnig person. Den nyare forskningen öfverensstämmer likväl i hufvudsak med Gordons och Villebois utsagor. Ingen sammanhängande rad, intet bref har man funnit af hans hand, till och med de förtrognaste bref äro skrifna af en annan person, och själfva hans namnteckning är ganska bristfällig ²⁾.

[Katarina.] Ytterst sparsamma äro de underrättelser Voltaire meddelar om Katarinas härkomst och tidigare lefnadsöden. Man får endast veta, att bland de fångar, hvilka togos vid Marienburgs eröfring, befann sig en ung liffländska, uppfostrad hos ortens luterska pastor, vid namn Gluk ³⁾. I sitt tidigare arbete «Histoire de Charles XII» hade han vetat förtälja om henne mycket vidlyftigare och däribland mycket oförmånliga saker. Först i andra delen af arbetet får man veta något mera. Voltaire berättar, huru Katarina igenfann sin broder och säger därom: «voici ce que je trouve dans le manuscrit curieux d'un homme qui était alors au service du czar et qui parle comme témoin ⁴⁾. Härmed menas Villebois. Likväl finnes en väsentlig skillnad mellan Voltaires berättelse och Villebois. Hos Voltaire heter det om Katarinas bror: «il s'appellait Charles Scavronski; il était fils d'un gentilhomme de Lithuanie, mort dans les guerres de Pologne et qui avait laissé deux enfans au berceau, un garçon et une fille».

Hos Villebois ⁵⁾ läser man däremot om Skavronskis finnande:

¹⁾ Villebois, Hemliga anteckningar, s. 101.

²⁾ *Baltische Monatschrift*, 1866: Minzloff, Menschikoffs Herkunft s. 479 och Устряловъ, IV, 1 s. 209.

³⁾ Voltaire, (Ed. Kehl) s. 151.

⁴⁾ Voltaire (Ed. Kehl) s. 237–240.

⁵⁾ Villebois, Anecdotes ou abrégé de la vie de Catherine etc (II, 1) s. 49.

«Ce ministre surpris du discours de cet ivrogne s'informe de son nom, et de ce qu'il peut être, on lui répond que il est un *paysan polonais* valet de Ecurie dans la maison et qu'il s'appelle Charles Skavronski». Afsikten med denna förändring, som Voltaire vidtagit, är lätt att inse: han ville genom den gifva Katarina adlig härkomst.

Om Katarinas ursprung stämman urkunderna icke öfverens. Konstateradt torde likväl vara följande: Katarina I härstämde från en lifegen familj i storfurstendömet Litauen. Familjen tillhörde den romersk-katolska religionen, från hvilken Katarina öfvergick till den grekiska, sedan hon likväl dessförinnan många år tillhört den luterska bekännelsen. Hon hade en broder och tvänne systrar. Brodern Karl anlände till Petersburg år 1724 och kallades sedan grefve Karl Skavronskij. År 1725 (omedelbart efter Peter I:s död) blefvo äfven Katarinas systrar uppsökta och hämtade till Petersburg. Den ena, Anna, var gift med en lifegen vid namn Jefimoffskij och familjen tillhörde en enkestarostinna Rostovski nära staden Kaminez. Den andra system Kristina var gift med en Hendrikoff och familjen var också lifegen. Äfven Hendrikoff blef upphöjd till grefve¹⁾.

[Om data.] Tidsbestämningarna i «Journal de Pierre le Grand», äro enligt den gamla stilen. Voltaire åter säger sig följa den nya stilen²⁾ Men de data han angifver, rätta sig hvarken efter den nya eller den gamla.

Enligt Voltaire kapitulerade Dorpat den 23 juli 1704³⁾, enligt Peters dagbok den 13 juli⁴⁾, enligt Voltaire egde

¹⁾ *Büsching*, Magazin für die neue Historie und Geographie, III. 193.

²⁾ *Voltaire*, (Ed. Kehl) s. 137; editionerna af 1759 och 1763 hafva samma data som ed. Kehl.

³⁾ *Voltaire* (Ed. Kehl) s. 159.

⁴⁾ *Journal* s. 52.

slaget vid Kalisch rum den 19 okt. 1706 ¹⁾ enligt Peters dagbok den 18 okt. ²⁾ o. s. v.

[Ryssarnes räddning vid Pruth år 1711.] Liksom i sitt tidigare arbete «Histoire de Charles XII», tillskrifver Voltaire äfven i «Histoire de Russie» ryssarnes räddning Katarinas förtjänst. Förutseende en säker undergång hota hela hären, inneslöt tsaren sig i sitt tält och öfverlämnade sig åt sorg och förtviflan. Han förbjöd en hvar att inträda, men Katarina inträdde trots förbudet och uppmanade sin gemål att försöka underhandlingens väg. Därpå samlade hon sina smycken och några pälsvärk för storvisiren, och en summa penningar för kiaian; hon utvalde själf en officer, hvilken förde dessa skänker jämte ett bref af fältmarskalk Scheremetjeff till visiren. Efter några timmars väntan lät storvisiren kungöra vapenstillestånd och öppna underhandling, på hvilken följde fredsslut. Enligt Voltaires berättelse är Katarina den förnämsta handlande personen hela tiden och Rysslands räddarinna i ett ögonblick af yttersta fara, då tsaren och hans närmaste män viste ingen utväg ³⁾.

Männe Voltaires källor veta något om Katarinas ingripande?

«Journal de Pierre le Grand» och «Relation de la Campagne du Pruth» berätta saken på följande sätt: Den 10 juli om morgonen gaf storvisiren tecken till anfall, men janitscharerna, uttröttade af föregående dagens strid, vägrade att strida. Å ryska sidan åter hölls ett krigsråd och man beslöt att skicka ett bref af fältmarskalk Scheremet-

¹⁾ *Voltaire* (Ed. Kehl) s. 170.

²⁾ *Journal*, s. 95.

³⁾ *Voltaire*, (Ed. Kehl). s. 218.

⁴⁾ *Journal de Pierre le Grand*, s. 172—182. *Relation de la Campagne du Pruth* (I. 18).

jeff till storvisiren med anhållan om fred ¹⁾. Då visirens svar anländt, skickades baron Schafiroff till turkiska lägret, och han undertecknade freden den 12 juli. Således intet ord om Katarina och hennes ingripande.

För att göra sin berättelse mera trovärdig, anför Voltaire Peters manifest om Katarinas kröning af den 15 nov. 1722. Där heter det: »Hon har varit mig till stor hjälp i alla faror (under det nordiska kriget) och isynnerhet i kriget mot turkarne vid Pruth, hvarest vår armé var förminskad till 22,000 man, medan turkarnes utgjorde 270,000. I denna förtviflade belägenhet ådagalade hon en sinnesstyrka och en rådighet, som öfvergick hvad af hennes kön kunnat väntas, såsom det är känt af hela hären och hela vårt rike ²⁾.

Man kan likväl betvifla beviskraften af detta aktstycke. Den är tillkommen uteslutande i politiskt syftemål och vill så att säga officiellt bekräfta en allmänt utbredd opinion om Katarinas förtjänst, hvilken redan omedelbart efter kampanjen vid Pruth börjat utbreda ³⁾ sig bland folket och hären. Dessutom är uppgiften om truppernas styrka helt säkert oriktig. Ty Peter själf uppgifver i bref till amiral Apraxin, dateradt den 15 juli 1711, att fienderna hade endast 100,000 man mera än ryssarne ¹⁾.

¹⁾ «L'on tint un conseil de guerre, ou il fut resolu d'envoyer au Visir une lettre, dans laquel le Feldmarcehal Scheremetoff lui rappelloit le souvenir des offres de paix qui avoient été faites de sa part par l'envoyé Castriol ainsi que par les ministres de d'Angleterre et de la Hollande». «*Journal de Pierre le Grand*».

⁴⁾ *Voltaire*, Histoire de Russie, (Ed. Kehl), s. 393

³⁾ Härom säger *Gordon* II s. 37: «Der zar war ausserordentlich vergnügt hierüber, ober gleich wohl wusste, wie die Sache zugegangen. «Denn die Generale mit dem Vicekanzler Schaffirow waren ganz gewiss die vornemsten Räder gewesen, welche die Maschine in Bewegung gesetzt».

1) «Cependant le ciel inspira tant de courage et l'ardeur aux notres que malgré la supériorité des ennemis qui avoient cent mil es hommes plus que nous ils furent toujours repousses avec perte». *Lettre de Pierre le Grand à viceamiral Apraxin* (II 6.)

Äfven andra källskrifter veta intet om Katarinas ingripande i händelsernas gång.

I ryska hären tjänade under fälttåget mot turkarna en viss de Brasey, comte de Lion. Denne utgaf sedermera en bok med titel «Mémoires politiques, amusans et satiriques», hvilken bland annat innehåller en berättelse om affären vid Pruth. Han säger, att man beslöt anhålla om fred i en rådplägning, hvilken hölls under bar himmel. Tsaren var själf närvarande och flere af hans generaler ¹⁾.

I ryska lägret vistades vid denna tidpunkt August II:s sändebud, sachsiske legationsrådet Loss. Denne skickade åt sin konung vidlyftiga relationer, hvilka förvaras i Dresdens arkiv ²⁾. Loss' berättelser öfverensstämma med Brasey de Lions memoirer. Äfven han förmäler intet om Katarinas ingripande. Han berättar, att Peter, då fienderna började gräfva en löpgraf omkring den ryska hären, kallade generalerna till en andra rådplägning, och att man där beslöt inleda fredsunderhandlingar.

Bland ryske historieskrifvare har Solovjeff ³⁾ helt och hållet brutit med traditionen. Hans framställning är baserad på handlingar, hvilka förvaras i utrikesministeriets arkiv i Moskva. Den 10 juli om morgonen vägrade janitsharerna att strida, emedan de föregående dag förlorat 7,000 man, och ropade högljudt, att visiren borde uppfylla sultanens befallning och sluta fred så snart som möjligt. Fångne turkar berättade åt ryssarne, att visiren vore benägen att underhandla; häraf tändes första gnistan af hopp om räddning i ryska lägret.

Fältmarskalk Scheremetjeff affärdade ett bref till visiren, och, då svaret dröjde, ett andra. På detta bref svarade visiren, att han icke vore obenägen för en fördelak-

¹⁾ *Danielson*, Voltaire Kaarle XII:n historian kirjoittajana s. 30.

²⁾ *Ibidem*, s. 31.

³⁾ *Исторія Россій*, XVI, s. 90 o. f.

tig fred, men att man såsom underhandlare skulle skicka en förnäm man. Vicekansler baron Schafiroff affärdades då till turkiska lägret, försedd med en instruktion af Peter. Han erhöll rättighet att afträda alla eröfringar utom Ingermanland och att lofva åt turkarne stora penningesummor: åt visiren 150 tusen rubel, åt kiaian 60 tusen, åt paschan och janitscharagan 10 tusen och dessutom mindre summor åt andra befälhafvare af betydighet. Då turkarne drogo ut på tiden, skref Peter åt Schafiroff, att han skulle «samtycka till alla turkarnes fordringar utom slaveri».

I den öfriga europeiska literaturen herskar däremot nästan allmänt den af Voltaire utbredda traditionen om Katarinas inflytande.

Till sist ännu en fråga. Var Voltaire själf öfvertygad om sanningen af denna romantiska episod, hvilken han först infört i literaturen genom «Histoire de Charles XII» och sedan i Peter den stores historia ytterligare upprepat? Bland de frågor, på hvilka Voltaire önskade erhålla svar från Petersburg, är en af följande lydelse: «Är det sant, att kejsarinnan Katarina skickade en betydande penningesumma åt visiren, och sålunda åstadkom freden vid Pruth?»

Häraf ses, att Voltaire tviflade till och med därpå, huruvida Katarina alls utöfvat något inflytande på händelsernas gång; hvad skall man då säga om de detaljer han berättar?

Turkarne fordrade länge, att ryssarne skulle utlämna Kantemir. Peter skref till Schafiroff: «j'abandonnerai plutôt aux Turcs tout le terrain qui s'étend jusqu' à Cursk; il me restera l'espérance de la recouvrer: mais la perte de ma foi est irréparable, je ne peux la violer. Nous n'avons de propre que l'honneur; y renoncer c'est cesser d'être monarque» ¹⁾ Detta för Peter ärofulla yttrande påträffas

¹⁾ *Voltaire*, (Ed. Kehl), s. 225.

icke hos någon af de tidigare historieskrifvarena. Voltaire är den förste, som anför det, senare upprepas det nästan i hvarje biografi och panegyrik öfver Peter ¹⁾).

[Af hvilken orsak uppgaf tsar Peter 1716 landgångsplanen mot Skåne?] Af Voltaires framställning får man följande svar: Sedan tsaren af de allierade blifvit utesluten från deltagandet i Wismars kapitulation (20 April 1716), närde han i sitt hjärta afvoghet mot dem och började låna sitt öra åt Görtz' förslag om en separatfred med Sverige, däraf voro följder hans lindriga åtgärder mot Sverige och uppgifvandet af landgångsplanen mot Skåne ²⁾. Ungefär så uppfattades saken äfven af samtiden. Bassewitz, ehuru välsinnad mot tsaren, säger här om: ³⁾ «Ingenting motsatte sig landgången i Skåne; såväl trupperna till lands som till sjös garanterade framgång. Danmark yrkade därpå med ifver, men tsaren, hvilken dessförinnan så lifligt hade pådrifvit företaget, afvände det och utsatte det till följande året under ytterst *svaga svepskäl*. Hans ifver att nedslå Sveriges hårdnackade hjälte är förminskad». Andra dömde ännu strängare tsarens handlingssätt. Man påstod, att Peter, hvilken endast velat åsamka konungen af Danmark stora kostnader, hade haft för äfsikt att förrädiskt bemäktiga sig Köpenhamn, för att sedan i förening med Karl XII vända sina vapen mot Georg I af England, hvilken han bittert hatade för de mecklenburgiska angelägenheternas skull ⁴⁾.

Helt annorlunda framställer tsarens dagbok förhållandet. Enligt den sölade danskarne så länge med till-

¹⁾ Detta Peters yttrande har meddelats Voltaire från Petersburg i «Remarques sur seconde tome;» det har icke ingått i Voltaires ursprungliga manuskript; samma är fallet med den hjältemodiga förklaring, som undertecknades af tio generaler. *Voltaire*, (Ed. Kehl), s. 221.

²⁾ *Voltaire*, (Ed. Kehl), s. 269, 276.

³⁾ *Bassewitz*, *Eclaircissemens etc.* Büsching IX, 315.

⁴⁾ *Herrmann*, *Geschichte des russischen Staates* IV, 299.

rustningarna, att den sena årstiden icke mera tillstodde någon landstigning. Orsaken till dröjsmålet från danska sidan var Bernstorff's, Georg I:s ministers, intriger. Då ryssarne vägrade att företaga landgång, försökte denne på alt sätt göra desse misstänkte för danskarne och yrkade på, att landstigningen skulle försiggå, för att hela ryska hären skulle störtas i fördärfvet ¹⁾.

Den förstnämnda åsikten har länge varit förherskande i den utländska literaturen, men på senare tider har den uppfattning af sakerna, som finnes uttalad i Peters dagbok, d. v. s. att hudvudmotivet till uppgifvandet af landgångsplanen varit den sena årstiden och att tsaren i allmänhet hyste afvoghet för en trolös politik, funnit försvarare ²⁾.

För att afgöra denna fråga är det af vikt att veta: när började separatunderhandlingarna mellan tsaren och Sverige? Bassewitz påstår, att Görtz omedelbart efter det han blifvit Karl XII:s förste minister lät i hemlighet föreslå tsaren fred och förbund med Sverige. Tsaren, missnöjd med sina bundsförvandter i anledning af Wismars kapitulation, var ytterst benägen för Görtz' planer, likaså Menschikoff, men Schafiroff och Ostermann framställde så vältaligt för tsaren betänkligheterna af ett förbund med den halsstarrige Karl och den opålitlige Görtz, att Peter beslöt att icke företaga något afgörande steg, utan att iakttaga en afvaktande ställning ³⁾.

Sedan Peter i Altona 23 maj (3 juni) 1716 öfverenskommit närmare med Fredrik IV om landgången i Skåne, begaf han sig till Pyrmont för att undergå en badkur. Landtgrefven af Hessen-Cassel hade af Karl XII blifvit bemyndigad att öppna underhandlingar med tsar Peter.

¹⁾ *Bacmeister*, Beyträge etc: Tagebuch Peters des grossen II, 56.

²⁾ Se t. ex. *Hartman*, Tsar Peters underhandlingar 1716 om landgång i Skåne, Helsingfors, 1887.

³⁾ *Bassewitz*, Eclaircissemens etc., Büsching IX, 311.

Han skickade därför till Pyrmont geheimerådet v. Kettler för att utforska tsarens tänkesätt och göra honom freds-
anbud. Kettler framhöll Karl XII:s benägenhet för fred
och försökte utforska, huruvida icke tsaren vore böjd att
genom en «föregående förlikning (vorgängiges accommo-
dement) med konungen af Sverige bana väg för en general-
fred; därigenom skulle han förvärfva sig förtjänsten af att
hafva öppnat för de öfrige allierade dörrarna till fred» ¹⁾.

Tsarens svar på detta anbud innehöll hufvudsakligen,
att, om Karl XII ville bekväma sig att anse honom för en
med andra furstar i Europa likställd herre, han vore be-
nägen att alltid ingå en billig fred; till en enskild förlik-
ning kunde han nu icke besluta sig. Privatim lät han
dock gifva Kettler mera uppmuntrande förhoppningar ²⁾.

Dessa af Kettler påbörjade underhandlingar fortsattes
sedan i Haag mellan tsarens sändebud, furst Boris Kurakin
och general Ranck, född svensk undersåte, ehuru då för-
tiden i landtgreffvens tjänst. Ranck försökte öfvertyga
Kurakin, att alla de förklenande yttranden Karl XII skulle
fält om Peter om den ryska nationen, voro ogrundade.
Ranck hade vistats ungefär ett halft år i konungens närhet
i Turkiet och hade alltid hört honom med största högakt-
ning tala om Peter, hvilken han ansåg för den förste mo-
nark i Europa. Framför alt borde man försöka åstad-
komma ett godt förhållande mellan furstarne och på
detta sätt bana väg för freden ³⁾. — Kurakins relation
härom nådde tsaren just i dagarna, då han uppgaf land-
gångsplanen ⁴⁾. Måne icke detta meddelande påskyndade
tsarens beslut? Åtminstone är hans svar mycket lofvande.
Kurakin erhöll befallning att tillkännagifva Ranck, att

¹⁾ *Herrmann*, Zeitgenössische Berichte zur Geschichte Russlands II, XI.

²⁾ *Herrmann*, s. XI.

³⁾ *Ibid*, s. XII.

⁴⁾ *Hartmann*, Tsar Peters underhandl. s. 142.

tsaren vore böjd att ingå fred och tillika göra Ranck uppmärksam på, att, om konungen af Sverige på detta sätt vände sig till tsaren, det nordiska förbundets öfverhufvud, så skulle han erhålla fred snarare än på någon annan väg. Alt detta skulle Kurakin meddela Ranck under edlig förpliktelse af denne, att icke yppa denna sak åt någon obehörig person ¹⁾. Efter erhållandet af detta svar reste Ranck till Sverige, hvarest Karl XII tillföljd af hans meddelanden utfärdade åt Görtz en öppen fullmakt (20 okt. 1716) för alla fredsunderhandlingar ²⁾. I början af Nov. anlände Görtz till Haag, stälde sig i förbindelse med Kurakin och fortsatte de påbörjade underhandlingarna. Tsaren anlände äfven själf till Holland, men då afbrötos underhandlingarna genom upptäkten af den görtzska sammansvärjningen ³⁾.

Af det föregående torde framgå, att tsaren, samtidigt som han rustade landgång mot Skåne, underhandlade med Sverige och att han just de dagar han uppgaf landgångsplanen, gaf Sverige de bästa förhoppningar.

Härtill kommer att tsarens läkare, Erskine, hade från Köpenhamn skrivit till sin kusin, hertigen af Mar, att tsaren var ledsen vid sina bundsförvandter och allvarligt önskade fred med Sverige ⁴⁾.

Konungen af Danmark hade i en publicerad förklaring kastat all skuld då tsaren. Redan då denne beslöt att uppgifva landgångsplanen hade det danska hofvet invändt: «att mot en så öfverlägsen makt, som den, hvilken nu befunne sig sammandragen på Seland, skulle väl icke en landstigning på Skåne kunna göras stridig, i Skåne hade inträffat en god årsväxt, så att ingen brist vore att befara, isynnerhet som gemenskapen med de nära belägna

¹⁾ *Herrmann*, s. XII; *Hartman*, s. 143.

²⁾ *Herrmann*, s. XIII.

³⁾ *Herrmann*, s. XIV, XVI; *Carlson*, Om Fredsunderhandlingarne åren 1709—1718, Stockholm 1857, s. 94.

⁴⁾ *Ibid*, s. 94.

danska öarna vore öppen, hvarifrån hvad som bruste kunde anskaffas». Engelske ministern och amiral Norris understödde det danska hofvet på det ifrigaste ¹⁾

Däremot var tsarens gunstling Menschikoff emot företaget, af hvilken orsak kan man ej med säkerhet uppgifva. Han bad tsaren «under tårar» noga öfverväga följerna, förrän han skred till värket. Han sade, att 40 tusen man svenskar voro samlade i Skåne och dessutom hela landet färdigt till motvärn ²⁾.

Den svenska försvarsstyrkan utgjorde likväl endast 20 eller 30 tusen man, och dessutom gynnades hela senare hälften af september af så starkt månsken, att äfven nätterna skulle kunnat användas till transport ³⁾.

Redan i juli 1716 hade Görtz meddelat Karl XII, att tsaren icke skulle deltaga i landstigningen. Måne han stödde sin underrättelse på de försenade tillrustningarna eller andra orsaker ⁴⁾.

Troligt är att separatunderhandlingarna med Sverige och Görtz' föreställningar i hög grad invärkat på tsarens beslut; möjligen fruktade han äfven, att Georg I, i egenskap af direktor för den nedersachsiska kretsen, skulle begagna tillfället till att förjaga återstoden af de ryska trupperna från Mecklenburg. Likväl hade kejsar Karl VI visat sig föga böjd att lämna bistånd ⁵⁾.

Af vikt är likväl, att tsarens vägran att deltaga i landstigningen sprängde den nordiska alliansen, Ryssland närmar sig alt mera Sverige, först genom fredsunderhandlingarna i Holland, sedan genom dem på Åland. Men då tsaren började inse, att hans försök att på detta sätt erhålla fred beständigt gäckades, ångrade han sitt handlings-

¹⁾ *Halem*, Peter den Stores lefverne, Stockholm 1804, II, s. 137.

²⁾ *Hartman*, s. 106.

³⁾ *Ibid.* s. 106.

⁴⁾ *Fryxell*, Berättelser ur svenska historien, XXIX, s. 35.

⁵⁾ *Hartman*, s. 100.

sätt och förebrådde sina generaler, hvilka genom att afråda honom från företagets realiserande hindrat den säkraste utväg att göra slut på kriget. (Peters bref till Scheremetjeff af den 22 juni 1718 ¹).

[Om Görtz och fredskongressen på Åland.] Görtz' åtgärder framställer Voltaire, såsom i det föregående sagdt är, dels enligt Bassewitz, dels på samma sätt som i «*Histoire de Charles XII*». Han försöker likväl inbilla läsaren, att han af Görtz själf fått veta dennes planer ²). Men manne vi tro detta, då vi se, att han i sin brefväxling med Schuvaloff upprepade gånger anhåller om upplysningar angående Görtz' underhandlingar och slutligen klagar, att han erhållit ytterst knapphändiga memoirer om dessa händelser? ³).

I «*Histoire de Charles XII*» berättar Voltaire, att Karl XII varit medveten om och gillat den af Görtz uppka-stade planen att bistå jakobiterna i deras sträfvanden att uppsätta pretendenten på Englands tron. Samma uppfattning vidhåller han äfven i detta sitt senare arbete, och säger, att Nordberg, hvilken bestridt Karl XII:s delaktighet i dessa intriger, «*varit antingen illa underrättad eller blind af partiskhet*» ⁴).

Hvad åter tsar Peters delaktighet i dessa intriger angår, förfäktar Voltaire i «*Histoire de Russie*» en annan mening än i «*Histoire de Charles XII*». I sistnämnda arbete berättar han, att Görtz genom tsarens lifmedikus Areskin, hvilken tillhörde pretendentens parti, hade vunnit

¹) *Halem*, II. 137.

²) *Voltaire*, *Histoire de Russie*, (Ed. Kehl) s. 275.

³) «*Il est triste que j'aye trouvé si peu de mémoires sur les negociations du baron de Goertz. C'est un point d'histoire très-intressant; et c'est à de tels evenemens que tous les lecteurs s'attachent beaucoup plus qu'à tous les details militaires, qui se ressemblent presque tous etc.* *Voltaire*, *Oeuvres complètes*, (Kehl) LVII, 265. Voltaires bref till Schuvaloff 1 nov. 1761.

⁴) *Voltaire*, *Histoire de Russie*, s. 278.

först Menschikoff och sedan äfven tsaren för sina planer. Och litet senare förtäljer han, att då den görtzska samman-
svärjningen blifvit upptäkt och tsaren, för att afvända
misstankarna från sin person, skickat åt engelska hofvet
ett bref, fullt af lyckönskningar och försäkringar om en
uppriktig vänskap, Georg I emottog dessa utan att tro
därpå ¹⁾.

Helt annorlunda berättar han saken i «Histoire de
Russie». Han säger, att tsaren icke inträdde i någon af
Görtz' planer, att han icke ens kände dem alla ²⁾.

Den nyare forskningen hyllar den åsikt Voltaire fram-
ställt i «Histoire de Charles XII» ³⁾. Och om man sam-
manställer alla de förefintliga bevisen och dessutom det
bittra hat, som tsaren hyste mot Georg I, blifver saken
mer än sannolik.

Enligt Voltaire voro de på Åland framställda freds-
förslagen uppgjorda af Görtz ⁴⁾. Enligt den nyare forsk-
ningen är likväl icke Görtz, utan tsar Peter upphofsman
till dessa förslag ⁵⁾. Af Voltaires framställning får man
den uppfattningen, att endast Karl XII:s plötsliga död
hindrade fredslutet med Ryssland och realiserandet af de
öfriga vidtomfattande planerna. Likväl var Görtz' sista
plan en fredsunderhandling icke med Ryssland, utan med
England ⁶⁾ och utsikterna äfven för denna ytterst vansk-
liga freden och Sveriges räddning vid konungens död lika
aflägsna som förut. Görtz däremot, vare sig öfverskattande
sin öfvertalningsförmåga eller af någon annan orsak, be-
dårade sig med sådana förhoppningar ända till sin död ⁷⁾.

¹⁾ *Voltaire*, Histoire de Charles XII s. 321, 328.

²⁾ *Voltaire*, (Ed. Kehl), s. 276.

³⁾ *Herrmann*, Zeitgenössische Berichte etc. II. s. XIX; *Fryxell*,
XXIX, s. 58.

⁴⁾ *Voltaire* (Ed. Kehl) s. 344.

⁵⁾ *Carlson*, s. 125.

⁶⁾ *Ibid.* s. 163.

⁷⁾ *Fryxell*, XXIX, s. 168.

[Anekdoter]. Voltaire har uttryckt skilnaden mellan Karl XII:s och Peters historia med orden: l'histoire de Charles XII était amusante, celle de Pierre I est instructive. Karl XII:s historia öfverflödar af små anekdoter, i Peters historia förekomma sådana endast sparsamt. Likväl läsas några i båda arbetena. Efter slaget vid Narva sade Peter: «je sais bien, que les Suédois seront longtemps supérieurs, mais enfin ils nous apprendront à les vaincre». Voltaire är den förste, som anför dessa ord ¹⁾. När Karl från Polen rykte in i Ryssland, erbjöd Peter fred. Karl afslog anbudet, hvarpå Peter svarade: «Mon frère Charles prétend faire toujours l'Alexandre: mais je me flatte qu'il ne trouvera pas en moi un Darius». Äfven denna anekdot, som nu för tiden upprepas i nästan hvarje historia, är af Voltaire uppfunnen ²⁾.

[Förändringar i senare upplagor.] Såsom i det föregående är sagdt, skickades åt Voltaire från Petersburg anmärkningar till bägge delarna af «Histoire de Russie». Desse äro utarbetade af akademikern Müller, om hvilken man sagt, att han egde stor materiel kunskap i historien, men ingen omdömesförmåga. Büsching påstår, att Müller skulle hafva varit mera kapabel än Voltaire att skriva Peters historia. Likväl måste man betvifla detta, då man läst igenom hans anmärkningar.

Anmärkningarna till första delen angå texten sådan den är i upplagan af 1759, emedan Voltaire skickade denna del till Petersburg icke såsom manuskript, utan färdig tryckt. Också har han företagit endast tvänne ändringar. Upplagan af 1759 innehåller om Kamschatka och dess invånare endast följande mening: Les habitants étaient absolument sans religion quand on l'a decouvert». Den långa redogörelsen om detta land (Ed. Kehl s. 54—56)

¹⁾ *Danielson*, Voltaire Kaarle XII:nen historian kirjoittajana, s. 24.

²⁾ *Ibid*, s. 27.

förekommer först i företalet till andra delen (upplagan af 1763) och infördes senare i texten ¹⁾.

I upplagan af 1759 lästes på sid. 67:

»Le Patriarche Photius si celebre par son erudition immense, par ses querelles avec l'Église Romaine et par ses malheurs, envoya baptiser Volodimer, pour ajouter à son Patriarchat cette partie du monde». Från Petersburg gjorde man Voltaire uppmärksam på detta misstag och han gaf stället följande lydelse: Un patriarche de Constantinople, nommé Chrysoberge, envoya un évêque baptiser Volodimer pour etc. ²⁾.

Dessa äro de enda skiljaktigheterna. För resten är texten i upplagan af 1759 fullkomligt öfverensstämmande med texten i Ed. Kehl ³⁾.

Annat är förhållandet med den andra delen. Redan i första upplagan (af 1763) är texten fullkomligt öfverensstämmande med den i Ed. Kehl. Detta får sin förklaring däraf, att Voltaire skickade denna del till Petersburg icke färdig trykt, utan såsom manuskript, hvadan såväl anmärkningarna som förändringarna beträffa manuskriptets text. Också rättade sig Voltaire nu i större grad efter de anmärkningar, hvilka blifvit honom tillställda, och ändrade på flere ställen.

I Voltaires manuskript hette det ursprungligen t. ex.: «Elle (Catherine) le rendit plus grand encor en le rendant plus humain». Från Petersburg uttrykte man sitt missnöje häröfver, Voltaire ändrade därför det till «en le rendant plus clement».

Om Katarina hade Voltaire skrivit: «elle étoit tombée en partage au Prince Menzikoff». Detta utströk Voltaire på begäran.

¹⁾ Orsaken härtill är den, att Voltaire erhöll «Description de Kanischatka» så sent, att den icke hann ingå i första upplagan.

²⁾ *Voltaire*, (Ed. Kehl), s. 69.

³⁾ Kejserliga biblioteket eger tre exemplar af upplagan 1759.

Lika eftergifven som Voltaire visade sig i afseende å alt det, som rörde Peter och Katarina, lika litet bekymrade han sig om anmärkningarna, då de gälde någon annan. Han hade skrivit om Menschikoff «garçon patissier», från Petersburg skref man: «Menschikoff a jamais été patissier», men Voltaire förändrade icke.

IV. Histoire de la Russie's inflytande på litteraturen.

Voltaires stora anseende såsom författare förskaffade genast åt hans arbete en stor läsarekrets. Senare utgafs arbetet i otaliga upplagor och öfversattes till de flesta europeiska språk; i Tyskland, England och Amerika begagnade man det för icke länge sedan i skolorna såsom läsebok¹⁾. Sålunda har det omedelbart utöfvat inflytande på samtida och eftervärld och dess uppfattning af de historiska händelserna. Men medelbart har åter «Histoire de Russie» utöfvat inflytande genom andra författare, hvilkas arbeten grunda sig på Voltaires framställning. För att utröna detta skall jag granska några historiska arbeten från olika länder.

[*Levesque*, Histoire de Russie, Paris 1812²⁾.] Författaren har vistats i Ryssland åren 1773—1780. Förtrögen med det ryska språket har han använt ryska källor. Likväl följer han Voltaire på flere ställen. Enligt Voltaire berättar han, att tsaren under sin första utrikesresa drucken drog sin värja mot Le Fort och sedan bad honom om förlåtelse;³⁾ likaledes anekdoten: «min bror Karl vill spela Alexander, men skall i mig finna ingen Darius⁴⁾. — Ryssarnes räddning vid Pruth framställer

¹⁾ *Minzloff*, Pierre le grand, s. 64.

²⁾ Arbetet omfattar 8 delar; första upplagan utkom 1781.

³⁾ *Levesque*, IV, 119.

⁴⁾ *Ibid*, IV, 256.

han alldeles på samma sätt som Voltaire. Han anför Peter inneslutning i tältet, hans sorgliga tankar och Katarinas rådiga ingripande. Med Voltaire förnekar han, att storvisiren blifvit mutad och påstår, att han af afvoghet mot Karl XII slutit fred ¹⁾. Vid sin berättelse om Peters död och Katarinas tronbestigning hänvisar han till Voltaire ²⁾. — Äfven i flere andra punkter följer Levesque Voltaire ³⁾.

[*Le Clerc*, Histoire de la Russie ancienne. Paris et Versailles 1784 ⁴⁾.] Tredje delen af Le Clercs arbete är nästan helt och hållet ett plagiat af Voltaire. Likheten är så påtaglig, att det är onödigt att framhålla några bevis.

[*Mursinna*, Peter der grosse Kaiser und Selbstherrscher aller Reussen, Chemnitz 1823.] Författaren, hvilken tillegnat sin bok kejsarinnan Katarina II, begagnar Voltaire såsom källa i flere delar af sin berättelse. Att Feodor döende utnämde Peter till sin efterträdare, Peters förhoppningsfulla ord efter slaget vid Narva, Karls tåg i Ukraine, ryssarnes räddning vid Pruth, alla dessa händelser berättar författaren lika som Voltaire ⁵⁾. Peters ädelmodiga svar till turkarna, då de fordrade Kantemirs utlämnande, läses i hvartdera arbetet. Samma oriktiga tidsbestämningar som hos Voltaire förekomma äfven hos Mursinna. — I Peters dagbok ⁶⁾ berättas, att Narvas försvarare väntade undsättning af general Slippenbach. Peter lät gifva åt tvänne infanteri- och ett kavalleriregemente svenska uniformer och fanor. Dessa föregifna svenskar invecklades i strid med belägrarena, Narvas besättning

¹⁾ *Levesque*, IV, 394—401.

²⁾ *Ibid*, V, 183.

³⁾ *Ibid*, IV, 412.

⁴⁾ 6 delar, 3:dje delen behandlar Peters historia.

⁵⁾ *Mursinna*, s. 7, 31—42.

⁶⁾ *Journal*, s. 59.

gjorde ett utfall, men led stor förlust därigenom, att de föregifna vännerna gjorde gemensam sak med fienden. Voltaire berättar saken lika, men påstår, att den skedde vid Dorpat ¹⁾. Samma misstag påträffas äfven hos Mur-sinna.

[Geschichte Russlands und Peters des grossen vom General Grafen vom Segur. Aus dem französischen übersetzt. Zweibrücken 1829.] Äfven i detta arbete kunna vi spåra Voltaires inflytande. Segur anför Peters förhoppningsfulla ord efter slaget vid Narva, Peters yttrande, då Karl afslagit hans fredsanbud, ryssarnes räddning vid Pruth, tsarens ädelmodiga svar, då turkarne fordrade Kantemirs utlämnande enligt Voltaire ²⁾.

[Lebensgeschichte Peters des Grossen, Kaisers von Russland mit vielen theils unbekannten, theils vorhin zerstreuten wahren Anekdoten vermehrt und verbessert; nebst einer kurzen Beschreibung dieses weitschichtigen Reichs, sammt einer richtigen Karte desselben, und einer dazu gehörigen Erläuterung. Prag 1784.]

Oaktadt den anonyme författarens löfte att bjuda på något nytt, finner man vid närmare granskning, att Voltaires arbete är den källa, från hvilken han oupphörligt öser. Öfverenstämmelsen inskränker sig icke därtill, att i hvartdera berättas samma anekdoter, fel och mistag, utan är på sina ställen så stor, att vi i «Lebensgeschichte» läsa en tysk öfversättning af Voltaires arbete. Så är fallet med affären vid Pruth, Alexejs dom, Peters död och Katarinas tronbestigning ³⁾. I Voltaires arbete läsa vi, att Katarina var dotter till en litauisk adelsman vid namn Skavronskij, i «Lebensgeschichte» berättas saken på samma sätt. Orda-

¹⁾ *Voltaire*, (Ed. Kehl), s. 159.

²⁾ *Segur*, s. 348, 350, 356, 359.

³⁾ *Lebensgeschichte*, s. 157—176, 294—296, 230 o. f.

grant har han för sitt arbete öfversatt Voltaires elog öfver Peter den Store.

[Schmidt-Phiseldek. *Materialien zu der russischen Geschichte*. Riga 1774—1784. 3 del.] Äfven i detta arbete, hvilket delvis är baserad på ryska källor, påträffa vi Voltaires inflytande. Att Feodor döende utnämde Peter till sin efterträdare ¹⁾, och ryssarnes räddning vid Pruth med samma enskildheter ²⁾, läsas i hvartdera arbetet. Berättelsen om fredsunderhandlingarne och fredsförslagen på Åland har Schmidt ordagrant lånat från Voltaires historia, utan att likväl uppgifva sin källa ³⁾.

V. Slutord.

Voltaires arbete har blifvit olika bedömdt i literaturen. Om Büschings åsikt har redan varit tal. Halem säger ⁴⁾, att Voltaires arbete icke förtjänar den ringaktning, hvarmed man ofta stämplar det. Strängast dömer Ustrjaloff. Enligt hans mening är «*Histoire de la Russie*» ett «färglöst» arbete, uppfyllt af misstag och sanningslösa spetsfundigheter och på många ställen icke öfverensstämmande med de dokument, hvilka blifvit författaren tillsända ⁵⁾. Minzloff däremot har uttalat en vida gynsamare åsikt. Ehuru man i Voltaires arbete kan uppvisa brister och oegentligheter, så är det likväl den första historia öfver Peter den Store, hvilken är baserad på autentiska dokument, och dessutom skrifvet af en författare, hvilken, hvad framställningssättet vidkommer, öfverträffade alla andre. Enligt hans mening är Voltaires arbete det

¹⁾ *Schmidt*, III, 64.

²⁾ *Schmidt*, III, 212—214.

³⁾ *Ibid.*, III, 288—289.

⁴⁾ I sitt företal.

⁵⁾ Ustrjaloff, I. XXXIX.

bästa för den tiden, och han frågar: hvem annan skulle hafva kunnat göra det bättre? ¹⁾

För att rättvist uppskatta Voltaires verk måste man fästa afseende vid den tid, på hvilken det uppkommit. Oafsedt den förtjänst, som af Minzloff redan påpekats, får man ej förgäta, att i «*Histoire de la Russie*» flere kapitel äro egnade åt handel, industri och lagstiftning, dessa verkligt viktiga ämnen, hvilka före hans tid varit af historie-skrifvarena försummade ²⁾. År 1756 hade Voltaires epokgörande arbete «*Essay sur les mœurs et l'esprit des nations*» utkommit, hvilket är det första försök att skriva verklig kulturhistoria. Där hade han uttalat såsom sin åsikt, att man borde skriva historia icke om krig, utan om samhället ³⁾; man borde utlämna värdelösa detaljer, af hvilka historierna förr varit uppfyllda och i stället behandla saker af verklig vikt. Den förändring hans egna tänkesätt undergått, blifver tydlig, om man jämför Karl XII:s historia med Peters. I det förstnämnda arbetet hade han endast i förbigående vidrört inre förhållanden, i Peters historia åter säger han sig teckna allt «det stora och nyttiga Peter gjort» och uttrycker det närmare med orden: «*Cet objet est de peindre la création des arts, des mœurs, des lois, de la discipline militaire, du commerce, de la marine, de la police etc.*» ⁴⁾; han tadlar de författare, hvilka gifva ändlösa beskrifningar om bataljer, hvilka knapt förtjäna att nämnas och inskräper, att man företrädesvis bör framställa de händelser, hvilka förändrat sederna och lagarna hos en stor nation ⁵⁾. Peter den Stores

¹⁾ *Minzloff*, s. 64.

²⁾ *Buckle*, *Civilisationens historia i England*, Stockholm, 1874, I, s. 482.

³⁾ *Essay sur les mœurs* tom II, Ch. LXXXI. *Oeuvres complètes de Voltaire* (Ed. Kehl) XVII, s. 364.

⁴⁾ *Voltaire*, *Oeuvres complètes* (Ed. Kehl), LVI, 57: Voltaires bref till Schuvaloff den 17 juli 1758.

⁵⁾ *Voltaire*, *Histoire de Russie*, (Ed. Kehl) s. 13--14.

historia är sålunda ett praktiskt förvärkligande af de tankar, hvilka Voltaire framkastat i «*Essay sur les mœurs*». Den är tillsammans med hans tidigare arbete «*Siècle de Louis XIV*» (1752) en banbrytare för en ny riktning i historieskrifningen. Detta af Voltaire meddelade föredöme blef ej utan efterföljd, och sålunda började småningom en ny ära på häfdateckningens område. Hittills hade Peters historia blifvit framställd i dåliga compilationer; Voltaires arbete öfverglänser dem vida; stilen och framställnings-sättet kunde tjäna framtida författare såsom mönster.

Men äfven i annat afseende har «*Histoire de la Russie*» varit af stor betydelse och det är: i afseende å Peter den Stores minne. — Motsägande omdömen om tsarens personlighet, förtjänster och betydelse möta oss i literaturen. År 1698 skref en engelsk biskop: «Gud allena må veta, huru länge Peter skall lefva såsom ett gissel för sitt folk och sina grannar»¹⁾. Med beundran upphöjer Bassewitz honom såsom regent och försöker göra honom sympatisk såsom människa²⁾. I «*Histoire de Charles XII*» kallar Voltaire honom en «vilde» och säger, att denne människornas reformator saknade den förnämsta bland alla dygder: mänsklighet. År 1738 skref Fredrik II: «Tsaren hade ingen anstrykning af mänsklighet, storsinnet ej håller dygd, han hade blifvit uppfostrad i den grofvaste okunnighet, han handlade på ingifvelse af sina fördärfvade begär etc.»⁴⁾. Voltaires svar till Fredrik innehåller en icke mindre sträng dom⁵⁾.

I Peters historia hafva alla dessa tadelrop tystnat.

¹⁾ *Brückner*, Peter der Grosse, s. 157.

²⁾ *Bassewitz*, *Eclaircissemens etc.*, Büsching IX, 380.

³⁾ *Voltaire*, *Histoire de Charles XII* (Ed. Kehl) s. 59.

⁴⁾ *Voltaire*, *Oeuvres complètes* (Ed. Kehl) LXIV. 247; Fredrik II:s bref till Voltaire den 28 mars 1738.

⁵⁾ *Ibidem*, LXIV 267. Voltaires bref till Fredrik II april 1738: «Quoi! policer son peuple et le tuer; être bourreau, abominable bourreau et législateur! quitter le trône pour le fouiller ensuite de crimes!»

Redan i sitt företal säger Voltaire, att han skall förtälja tsarens offentliga, icke hans enskilda lif och att en historieskrifvare bör hafva till maxim icke: *Que nulle vérité ne soit cachée, utan: Ne dites à la postérité que ce qui est digne de la postérité.* Det har redan i det föregående blifvit uppvisadt, med hvilken omsorg Voltaire försöker bemantra eller åtminstone urskulda de anstötliga dragen af Peters karaktär, äfven där det är fråga om hans offentliga uppträdande och icke hans privata lif; han framställer honom såsom ett ideal för andra regenter ¹⁾, såsom en bland världens störste lagstiftare ²⁾, hvars alla sträfvanden åsyftade hans folks lycka ³⁾; hans bragder och gärningar ställas i lysande dager ⁴⁾. Ett halft sekel förflöt, förrän någon annan historia öfver Peter utkom. Voltaires arbete var det bästa och det nyaste Europa hade att tillgå. Den af honom hyllade uppfattningen utbredde sig bland allmänheten och ingick i folkmedvetandet. Peter förhärligades i poemer och oden (i Frankrike och Tyskland), och andra författare framställde honom såsom ett mönster och föredöme för ungdomen ⁵⁾.

Dock hördes äfven protester. Levesque, hvilken i sitt förutnämnda förtjänstfulla arbete strängt kritiserar Peter och många af hans åtgärder (Alexejs dom, Peters successionsförordning), fäller om honom detta omdöme, att man kanske med rätta förvägrat Peter namnet af en man med snille, emedan han, då han ville reformera sitt folk, endast efterapade andra nationer ⁶⁾, och vid grefve Kaunitz' taffel i Wien framställde furstinnan Daschkoff, Katarina II:s väninna, Peter såsom en rå tyrann. Men

¹⁾ *Voltaire*, (Ed. Kehl), s. 370.

²⁾ *Ibid.*, s. 75.

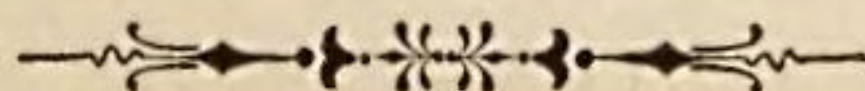
³⁾ *Ibid.*, s. 321.

⁴⁾ *Ibid.*, 194, 261.

⁵⁾ *Minzloff*, Pierre le Grand, 488—505.

⁶⁾ *Levesque*, Histoire de Russie, V, s. 183 o. f.

den af Voltaire hyllade och utbredda uppfattningen seg-
rade och vann genklang, den sparsamma literatur, som un-
der senare hälften af 18:de seklet i Europa utkom öfver
Peter den Store, gick i Voltaires ledband. I afseende å
eftervärldens dom öfver Peter den Store bör «Histoire de
la Russies» inflytande icke skattas ringa.

Ronimus, Johan Wilhelm,

Voltaire som Peter den Stores historieskrifvare

Wiborg 1890

Russ. 132 pi

urn:nbn:de:bvb:12-bsb11887674-5